

QUADERNS
D'HISTÒRIA LOCAL
DEL MASNOU [2]

Les lliçons de Maria Canaleta

Sònia Hernández

Ajuntament
del Masnou

Edició:

Ajuntament del Masnou. Arxiu Municipal

Carrer de Sant Francesc d'Assís, 28. 08320 El Masnou

93 557 18 28

arxiu@elmasnou.cat

www.elmasnou.cat

Direcció: Cristina Espuga Condal

Coordinació: Carles Pino Andújar

Autora: Sònia Hernández Hernández

Correcció de textos: Mònica Clotet Seral

Disseny i maquetació: Josep Puig Marcos

Impressió: Ramon Ruiz Bruy

Imatges: Família Pericot Canaleta

1a edició: novembre 2017

Dipòsit legal: B 25486-2017

©Ajuntament del Masnou

Imatge de la coberta: retrat de Maria Canaleta. Família Pericot Canaleta

PRESENTACIÓ

Aquest és el segon llibre de la col·lecció de “Quaderns d’Història Local”. Ha passat força temps des de la publicació del primer número, però entretant hem publicat el treball de recerca de Rosa Toran *Història contemporània del Masnou*, un llibre molt important i que per primera vegada dona una visió àmplia i detallada de la nostra història local. L’aparició d’aquest segon quadern d’història coincideix amb una nova publicació de *La Roca de Xeix*, aquest any dedicada al mestre Millet, en el marc de l’any dels 150 anys del seu naixement.

Va ser precisament en una anterior convocatòria de la Beca de Recerca Local de La Roca de Xeix quan l’autora d’aquest segon número de “Quaderns d’Història Local” ja va proposar la idea de fer un estudi sobre la figura de Maria Canaleta. I avui, precisament, surt el treball que ha fet Sònia Hernández. A banda d’estar vinculada professionalment a l’Ajuntament, la Sònia és una escriptora consolidada amb nombroses publicacions, tant en prosa com en poesia, així com col·laboradora en temes literaris en diferents mitjans de comunicació.

Sònia Hernández ha fet un treball de recerca no només sobre la vinculació del personatge a la nostra vila, sinó abastant la figura des dels seus orígens, a la Conca de Barberà. En destaca la seva vocació de mestra, de servei a la comunitat, de passió per l’ensenyament... en el marc dels diferents moments històrics que li van tocar viure, amb temps d’esperança i temps de silenci. Temps d’esperança en el Masnou republicà dels anys trenta, d’esclat de l’escola innovadora. Temps de silenci, després d’uns anys de deportació, adaptant-se al silenci de la dictadura per continuar exercint la seva vocació de mestra.

Maria Canaleta és una dona innovadora en el marc del seu temps, que marxa de Barberà de la Conca per estudiar magisteri a Barcelona, per tornar al seu poble i després ja instal·lar-se al Masnou, on coneixerà un altre mestre que es convertirà en el seu marit, Josep Pericot. Tindran quatre fills, que estudiaran com a mínim també magisteri. Sònia Hernández ha comptat amb el testimoni dels dos que són entre nosaltres: en Iago i en Jordi, dos masnovins reconeguts en les seves tasques professionals i artístiques, i també compromesos amb el Masnou i el país, com també ho van ser els seus pares.

Molts van ser els alumnes de *doña María*. El seu llegat ha estat sempre vinculat a l'actual escola Ocata, on va exercir de mestra durant els anys d'esperances i silencis. És bo que els joves coneguin personatges com Maria Canaleta, que va ajudar a formar algunes generacions de masnovins i gràcies a la qual ens podem reconèixer en la nostra història, sovint plena d'herois silenciosos com ella que, amb la seva feina i dedicació a la comunitat, han contribuït a fer persones millors i més lliures.

Jaume Oliveras i Maristany

Alcalde

ÍNDIX

1. Introducció	7
2. Infantesa entre els primers cooperativistes de Catalunya	9
3. L'escola a Barberà	16
4. Estudis a Barcelona per ser mestra	20
5. Retorn a Barberà com a mestra de l'escola del castell	22
6. 1923. Arribada a l'escola nacional de nenes del Masnou	24
7. Casament amb Josep Pericot Llorensí	28
8. L'ensenyament a l'escola nacional de nenes del Masnou	31
9. La Guerra Civil	35
10. Un referent per a moltes generacions	57
11. <i>Doña María</i> al Barberà de la maduresa	69
12. El darrer homentage	71
13. Bibliografia consultada	73

Introducció

Qui fou un nen nascut a Mondovi, Algèria, en el si d'una família molt pobra, orfe de pare des que tenia un any i fill d'una dona pràcticament analfabeta, als quaranta-quatre anys rebia el Premi Nobel de Literatura. En el seu discurs, recordava el mestre de primària que el va animar a estudiar i va ser capaç de convèncer la seva família perquè el noi continués estudiant malgrat les dificultats i la precarietat econòmica en què vivien. Com en aquest discurs, també al seu magnífic llibre *El primer home*, Albert Camus ret homenatge i deixa constància de la transcendència que va tenir l'aportació del mestre per a la seva formació i per al seu desenvolupament posterior.

El del Nobel francès és un exemple molt conegut i citat profusament. Aquí, potser, no només caldria parlar de *formació*, sinó de *fundació*, en el sentit més filosòfic de la paraula. Perquè la personalitat, el pensament, els models de conducta i la consciència de l'ésser humà es construeixen mitjançant l'aprenentatge i l'adquisició de codis que permeten la comunicació i la interacció amb l'entorn. No es tracta ara de buscar la raó filosòfica de l'ensenyament, no és l'espai ni el moment, però sí d'intentar adreçar la mirada, només per un moment, cap al punt en què es comencen a construir les estructures sobre les quals s'alçarà la pròpia explicació del món. La família i l'entorn més proper constitueixen el primer mirall en què ens busquem. Els i les mestres entren de seguida a formar part d'aquesta imatge o reflex.

Com el mestre de Camus, Maria Canaleta Abellà, *Doña María*, va fer una aportació decisiva a la construcció de la realitat i del món que van adquirir els nens i nenes que constituïen el seu alumnat. Li resten agraïts. Els dirigents polítics del funest moment històric que li va tocar viure ja van fer prou esforços per controlar, limitar i empobrir la realitat com perquè ara continuem intentant explicar la seva història amb tòpics, estereotips i etiquetes simplificadores.

Qualsevol vida és plena de matisos que fins i tot escapen al principal protagonista. Els diferents gèneres literaris i d'investigació que intenten abordar la complexitat de tota una vida cauen en molts i diversos enganys i manipulacions. Per aquesta raó, amb el treball que aquí presentem, hem intentat esbossar els fets a què hem tingut accés que podrien ajudar a crear un personatge que s'acosti al que va ser Maria Canaleta Abellà. Si el personatge més o menys ficciós serveix per deixar constància de la rellevància del seu llegat, haurà exercit la seva funció. Ja sabem que la memòria col·lectiva es construeix amb la suma

de moltes històries i anècdotes personals, a més de les paraules, les idees i les intencions amb què s'uneixen.

Maria Canaleta Abellà és testimoni de com unes condicions socials i econòmiques són capaces de modelar una personalitat, de la força d'una vocació, i una fe cega i optimista en el progrés a què s'arriba mitjançant el coneixement. Així mateix, és exemple d'una capacitat d'empatia conseqüència d'una humanitat que alhora revela la seva passió per la vida i l'ésser humà. Malauradament, també és testimoni de com una dictadura brutal humilia les persones i els seus ideals per aconseguir una societat uniforme, obedient i silenciosa.

La memòria ens empeny a apreciar cada cop més les experiències i els fets que perviuen al llarg del temps, perquè ens ajuden a explicar-nos com som. Així, *Doña María* ha arribat a ser gairebé una llegenda per a moltes persones del Masnou i de la Conca de Barberà. El seu record pot servir per veure-la com una heroïna capaç de resistir els embats del franquisme i reclamar el que considerava seu. Cadascú pot triar els personatges que intervenen i donen cos a la pròpia història. Però el que sí que és cert és que va ser una supervivent, que no va defallir per intentar recuperar el que considerava seu, emprant les eines –per sinistres que fossin– que la realitat posava al seu abast, sense caure en lluites que només podien augurar un final fatídic.

Gairebé quaranta anys després de la seva mort, són moltes les persones que recorden *Doña María* i que, gràcies a tot allò que van aprendre d'ella, viuen en un món més gran, més generós i més lluminós.

Infantesa entre els primers cooperativistes de Catalunya

Maria Canaleta Abellà va arribar a Barberà de la Conca tres anys després que la fil·loxera. Si bé els esdeveniments històrics que emmarquen la nostra existència la condicionen en gran mesura –i en alguns casos de manera definitiva–, en el cas de Maria Canaleta pot afirmar-se que va néixer, l'1 de gener de 1896, molt a prop d'un doll del qual rajaven els fets que donaven forma a la història.

Gràcies als estudis realitzats sobre aquesta zona i aquesta època,¹ podem saber que Barberà de la Conca era un poble «amb una majoria de petits propietaris amb unes explotacions insuficients i, per tant, obligats a conrear altres terres en règim de parceria o, fins i tot, com a simples jornalers».² El poble ocupa una extensió de 26,43 quilòmetres quadrats, i el 1887 va aconseguir la seva màxima població, amb 1.458; una xifra que aniria minvant progressivament fins als 1.031 habitants de 1940 o els 505 que reflecteix el padró municipal del 2015.

El 1896, any del naixement de Maria Canaleta Abellà (filla de Ramon Canaleta Tous i de M. Antònia Abellà Poblet), Barberà de la Conca es troba en un moment d'efervescència social. Les conseqüències de la crisi econòmica de finals del segle XIX i, especialment, de la plaga de la fil·loxera que va fer desaparèixer bona part de la vinya de Catalunya havien obligat a replantejar les relacions entre els propietaris de les terres i els jornalers en un procés en què aquests últims van ser capaços d'unir esforços, o bé, en paraules de Joan Fuguet Sans, «l'única possibilitat de defensa dels camperols afectats per la manca d'escrúpols dels propietaris cacics i la incúria administrativa fou l'associacionisme».³ De fet, aquest esperit associacionista i cooperativista es vincula amb «l'exemple

1. FUGUET I SANS, Joan. *El primer celler cooperatiu de Catalunya i de l'Estat espanyol: «La Sociedad de Trabajadores Agrícolas del Pueblo de Barberá»*. Barcelona: Obra agrícola de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, 1982; i FUGUET, J. i MAYAYO, A. (eds.). *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.

2. MAYAYO, Andreu. «La via revolucionària del cooperativisme: La societat de Barberà (1894-1939)». A: FUGUET, J. i MAYAYO, A. (eds.). *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992, p. 134.

3. FUGUET, Joan. *El primer celler cooperatiu de Catalunya i de l'Estat espanyol: «La Sociedad de Trabajadores Agrícolas del Pueblo de Barberá»*. Barcelona: Obra agrícola de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, 1982, p. 8.

del proletariat industrial que feia temps que maldava pel sindicalisme»,⁴ però també amb el tarannà solidari i acollidor dels habitants de la zona. Ja bandolers com Perot Rocaguinarda o liberals perseguits pels carlins van trobar refugi entre la població barberenca. La identitat liberal, progressista i anticlerical que s'atribueix a la comunitat de la zona s'associa directament amb els escamots carlins de la primera meitat del segle XIX.⁵ Un altre tret identitari que destaca de la població de Barberà i que la diferenciaria d'altres poblacions de l'entorn és l'audàcia d'alguns propietaris que, seguint les instruccions i el convenciment de Joan Esplugas i Moncusí –personatge amb una gran transcendència en la modernització agrícola i política del territori a què ens referirem, arribaria a ser alcalde de Barberà, diputat i senador–, van apostar pel comerç vitinícola.

Tots aquests elements són importants per entendre quina era l'atmosfera en què la nostra protagonista va arribar al món. Néixer en una família de pagesos a Barberà suposava créixer absorbint una determinada manera de mirar i interpretar el món. El 8 de març de 1894 s'havia fundat la Sociedad de Trabajadores Agrícolas del Pueblo de Barbará. Es creava aquest organisme com a secció local de la Unió de Rabassaires, que és com es coneixia la Federación de Obreros Agrícolas. El seu objectiu principal era treballar per, segons Joan Fuguet, «modificar les estructures caciquils dels propietaris barberencs: calia millorar els contractes de conreu i els salaris».⁶ Josep Canaleta Tous, germà de Ramon Canaleta Tous –el pare de la Maria–, va ser un dels membres fundadors de la Societat, juntament amb Victorià Figarola Pons. També va ser el secretari de la primera junta directiva. Els germans Canaleta Tous, fills de Josep Canaleta Miró i Paula Tous Ferré, eren sis: Rosa, Josep, Maria, Ramon, Anton i Joan.⁷ Aquest últim va ocupar la presidència de la Societat entre 1921-1922, una responsabilitat que, al parer de Josep Pons, renebot de Maria Canaleta i bon compilador de detalls sobre la història de Barberà de la Conca, era rotatiu.

Una mostra de com de decisiva va ser l'aportació de Josep Canaleta Tous a l'associació és l'homenatge que li van retre el 17 de març de 1925, coincidint

4. *Ibíd.*

5. MAYAYO, Andreu, *ob. cit.*, p. 133.

6. FUGUET, Joan. «La fundació de la “Sociedad de Trabajadores Agrícolas del pueblo de Barberá”». A: FUGUET, J. i MAYAYO, A. (eds.). *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*. *ob. cit.*, p. 63.

7. Agraïxo a Josep Pons, renebot de Maria Canaleta, la informació facilitada i els detalls de l'arbre genealògic aportats.

amb el trentè aniversari de la fundació de la Societat. A la sala del cafè de la seu social de l'entitat es va col·locar un retrat amb una inscripció: «1894-1925. La Sociedad Agrícola (Sindicato) de Barbará a su socio fundador Don José Canaleta Tous como prueba de agradecimiento y cariñoso recuerdo.»⁸

El cognom Canaletta apareix sovint en la relació d'alguns esdeveniments que van definir el desenvolupament de la Societat i, per tant, de les relacions laborals i socials a Barberà. En un poble de menys de 1.500 habitants, a finals del segle XIX, no ha de sorprendre la consanguinitat dels matrimonis, un fet que s'evidencia en el moment de configurar l'arbre genealògic de la família Canaletta.⁹

Els avis paterns de la Maria, que es va registrar com a Maria Rosa i Teresa, eren Josep Canaletta Miró i Paula Farré, pares dels ja esmentats Ramon i Josep Canaletta Tous, als quals es coneixia amb el malnom dels Costa. Gràcies als llibres de baptismes, matrimonis i òbits de la parròquia de Santa

Homenatge a Josep Canaletta Tous com a fundador de la Societat Agrícola. COL·LECCIÓ JOAN FUGUET SANS

8. FUGUET, J. i MAYAYO, A., *ob. cit.*, p. 201.

9. En aquest sentit, he d'agrair la valuosa col·laboració de Gabriel Blanco Pujol i els detalls aportats per Josep Pons.

Maria de Barberà de la Conca, podem saber que els Canaleta provenien de dues branques diferents, els coneguts com a Costa, i els coneguts com els de lo Gabriel.

Si bé Josep Canaleta Tous va ser qui va tenir un paper més destacat en la creació i el desenvolupament de la Societat, i en la creació del que es considera el primer celler cooperatiu de Catalunya i un dels primers de l'Estat espanyol, no és un atreviment imaginar que tota la família hi va estar relacionada. Són diversos els fets que ens permeten fer-nos una idea de la unitat i la solidaritat que es donava entre els pagesos i els jornalers de Barberà. Segons Andreu Mayayo, «més enllà de posar fil a l'agulla de la tradició mutualista, d'ajuda al soci malalt, amb prestacions de treball o econòmiques, i de solidaritat interna dels associats, els estatuts [de la Societat] reflecteixen el caràcter democràtic i revolucionari del societarisme pagès».¹⁰

Els associats es van unir també per construir el seu local social, la Casa de la Sociedad Agrícola, sense l'ajut d'arquitectes. Segons Joan Fuguet, la inauguració va ser l'1 de maig de 1897. A partir del 1910, la Casa també va acollir l'escola, que era una de les grans aspiracions del moviment obrer, i especialment de les associacions d'ideari internacionalista. Una altra fita de la Societat es va produir amb la construcció, a partir del 1901, del Celler –el que seria el primer celler cooperatiu de Catalunya. Es va construir en uns terrenys que Josep Canaleta Roset –membre de la família dels Canaleta de lo Gabriel– va segregar de la seva finca, situada al camí del Molí, al costat de l'actual carretera.

La Societat no només va evitar que els propietaris de les terres imposessin les seves condicions abusives als treballadors del camp, sinó que més aviat va fer prevaldre els imperatius dels jornalers associats per davant de les exigències dels qui contractaven. Recordem que tots aquests esdeveniments es produïen el 1894, només dos anys abans del naixement de Maria Canaleta Abellà, i que les seves conseqüències van formar part de la realitat en què ella ja va viure. Les mobilitzacions dels pagesos i jornalers demostren el tarannà lliberal, democràtic i reivindicatiu al qual ja s'ha fet referència i que, amb total seguretat, ella va respirar i incorporar en la seva manera d'interpretar el món.

Per aconseguir els seus objectius, els treballadors emparats sota la Societat no van dubtar a fer vaga en els moments en què ho van creure convenient. Llavors, la solució per als propietaris passava per contractar jornalers que o bé no estaven associats o bé provenien d'altres pobles. La documentació i els

10. MAYAYO, Andreu, *ob. cit.*, p. 140.

estudis existents sobre aquests fets recreen uns moments d'exaltació en què l'actitud de resistència i de lluita apropen la població barberenca, especialment els associats, a imatges llegendàries i mítiques sobre el poder d'un poble unit. A més de la vaga dels treballadors, una escena adquireix una rellevància especial per a aquesta investigació, ja que aporta informació valuosa sobre el comportament de les dones barberenques, moltes de les quals havien de ser familiars o amigues properes de la família Canaleta, la qual cosa les fa esdevenir exemples primerencs del comportament femení que va conèixer la Maria. Es tracta de les esquellotades que les dones, germanes, filles o mares dels associats van fer amb la intenció de pressionar els jornalers que encara no s'havien associat o bé que venien d'altres pobles i que accedien a treballar per als propietaris mentre els associats mantenien la seva vaga. Per defensar els seus interessos i contribuir a la causa que els homes del poble reivindicaven amb la vaga, carregades amb olles i tapes i qualsevol instrument capaç de crear un bon estrèpit, les dones acompanyaven els *esquirols* quan sortien de casa seva per anar a treballar amb la intenció de posar-los en evidència, avergonyir-los i, en última instància, evitar que els propietaris guanyessin la partida.

Aquest tipus de manifestacions es van repetir el 29 i el 30 d'abril de 1894, amb la consegüent alarma de l'autoritat política. L'alcalde i el governador civil aviat es van posar en contacte amb el jutge de primera instància de Valls perquè obrís expedient contra les coaccions que estaven rebent les persones disposades a treballar. S'hi van encausar 24 dones, entre les quals es troba Maria Canaleta Miró, de 30 anys, casada amb Ramon Miró Rosanes, sense que hàgim pogut comprovar la seva relació directa amb la nostra protagonista.

Els informes de l'alcalde i del governador civil, així com les declaracions recollides a l'expedient, parlen d'unes dues-centes dones mobilitzades. El batlle va fer la seva pròpia descripció dels esdeveniments per enviar-la al tinent de la Guàrdia Civil i al governador civil:

«Entrevistados con los guardias que en compañía del guardia del término de esta población han llegado a esta, debo manifestarle que aún no hacía media hora que han recorrido las calles de esta localidad unas doscientas mujeres con una guitarra y panderetas cantando canciones y dando el grito de 'VIVA LA UNIÓN', contestándolo en sentido tumultuario de VIVA, y detrás de esta comitiva de mujeres seguía otra de unos ciento cincuenta hombres, a lo menos, y como quiera que según voces públicas se asegura que al amanecer a la hora de la salida de los trabajadores al campo quieren recorrer las calles haciendo cencerradas como ya lo han hecho antes del mediodía, es conveniente que a las tres de la madrugada por lo menos hubiera fuerza armada en esta para que en unión de mi autoridad se pudieran practicar las diligencias con-

venientes al objeto de echar mano a todos los autores de motines que perturban la tranquilidad de este vecindario.»¹¹

El testimoni, com les mobilitzacions, va continuar, i van seguir les denúncies, les declaracions i tot el procés judicial. Un altre document de l'expedient, de la mateixa vàlua que l'anterior, va deixar constància de la participació activa de Josep Canaleta Tous, l'oncle de la Maria. Es tracta de la declaració de Josep Francesch Roselló davant el jutge de Valls:

«...que el día veinte y seis del actual entre nueve y once de aquella noche comparecieron en el café de la Guardia del dueño José Foguet [conegut amb el nom de Café de l'Esquirol] los vecinos de Barbará conocidos por el hereu Vana, el hereu Costa y el hereu del Joan del molí sech junto con tres o cuatro de Montblanch y tres o cuatro de Pira, sin poder precisar sus nombres o apodos, que el hereu Costa manifestó que habían ido tres comisiones a pedirles por favor que no viniesen a trabajar de un mes a dos meses a las propiedades del término de Barbará a fin de que si en este término no enterviniesen [sic] forasteros sería más fácil el arreglarse, porque en una casa cuando hay divergencias entre la suegra y la nuera si no intervienen los vecinos es más sencillo lograr la paz y repitió diferentes veces que per la mort de Déu y per favort hasta el extremo que si fueran santos se les arrodillarían a los pies derramando lágrimas, el que declara al oír tales súplicas les contestó que si ellos le abonaban lo que podía ganar no iría a trabajar al referido término de Barbará, a cuya contesta respondieron el Vana y el Costa que esto no le podían dar, que entonces contestó el que declara que una vez que no podían cederle lo que pedía quería ir a trabajar para defender su propio sustento y que lo tomaran en la forma que quisieran.»¹²

Finalment, es va dictar sentència el 15 de juliol de 1896, que considerava com «intenció de diversió» la participació de les tres quartes parts de la població en els aldarull.¹³ Com explica Andreu Mayayo, la sentència favorable va suposar la coronació d'un procés de lluita popular que té altres moments àlgids, com ara la vaga continuada que es va dur a terme entre el desembre de 1894 i el desembre de 1895, la celebració del Primer de Maig —que va substituir les festes patronals del poble—, i el control de l'Ajuntament a partir de 1895 per part de representants de la Societat. Precisament, en aquest control del consistori també va estar present Josep Canaleta Tous, que va ser primer tinent d'alcalde.

11. Testimoni recollit a Andreu Mayayo, *ob. cit.*, p. 142-143

12. Andreu Mayayo, *ob. cit.*, p. 144. Tant en aquest cas com en l'anterior, s'ha respectat la transcripció que es conserva a l'expedient i que reproduïx Andreu Mayayo.

13. Andreu Mayayo ha recollit, reconstruït i analitzat els esdeveniments en el seu treball, el qual és d'una gran utilitat, fet amb la sensibilitat justa per entendre la importància de la causa judicial.

Els pagesos de Barberà havien aconseguit imposar les seves condicions per sobre dels propietaris, per la qual cosa es van erigir en referent de la resta de societats pageses catalanes. A la cloenda del III Congreso de la Federación de Trabajadores Agrícolas de la Región Española, celebrat el mes de gener de 1896 al Vendrell, els barberencs van ser anomenats «*maestros en socialismo*». Indubtablement, aquesta concepció democràtica i igualitarista s'havia de transmetre a Maria Canaleta Abellà amb la mateixa fermesa amb què va heretar altres trets genètics que formen part de l'ADN familiar. La història de la Societat és apassionant i, per sort, compta amb historiadors que n'han recuperat i n'han reivindicat el llegat.

La Casa de la Sociedad Agrícola als anys trenta, poc abans de la sortida de la manifestació del Primer de Maig. COL·LECCIÓ JOAN FUGUET SANS

L'escola a Barberà

En un ambient tan polititzat com el del conjunt de la població de Barberà, és lògic que l'educació es considerés un tema rellevant sobre el qual la Societat també havia d'exercir el seu lideratge. La creació de l'escola –només per a nens– n'és un exemple. Els estudis de Dolores Juliano Corregido ja han descrit de quina manera en el pensament dels cooperativistes l'associacionisme i l'educació estaven fortament entroncat.¹⁴ En el si de la Primera Internacional s'havia posat de manifest la divisió ideològica del moviment obrer entre marxistes i bakuninistes, d'una tendència més anarquitzant. Tot i que, quan es va dissoldre la Federació Regional Espanyola de la Primera Internacional, la majoria de les noves associacions camperoles van seguir la línia anarcosindicalista de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola, la Federació d'Obrers Agricultors va abonar la causa de Pi i Margall i es va solidaritzar amb les socialdemocràcies de França, Bèlgica, Alemanya i Anglaterra.¹⁵

Dolores Juliano fa esment de com els cooperativistes de Barberà s'identifiquen amb el marxisme «i més concretament en aquest cas, amb la fracció que després de 1874 encapçalava Pablo Iglesias, a qui els membres de la “Societat” de Barberà assignaven el lideratge teòric de la seva empresa. La idea era “educar el poble” i malgrat les limitacions (paternalisme, no reconeixement del cabdal de cultura popular, valors masclistes, [...]) és indubtable que fou un element important, i potser decisiu, en l'avenç de la instrucció del poble, i encara més en l'adopció coherent d'una ideologia progressista».¹⁶

Si ens aturem a analitzar aquesta relació és perquè, a banda que, com ja hem comentat, aquesta era l'atmosfera en què va néixer i créixer Maria Canaleta, la mateixa creença que tenien els cooperativistes en el poder de l'educació per aconseguir el progrés dels treballadors va estar present en la ideologia i en el pensament de la nostra protagonista, com ha assenyalat en diverses ocasions un dels seus fills, Jordi Pericot.

Si bé l'ideari marxista dels cooperativistes –coherent amb el conjunt del moviment obrer català, tot i les desavinences esmentades, que des del començament veia en la instrucció dels treballadors la base per aconseguir l'emanci-

14. JULIANO, Dolores. «L'escolarització a Barberà de la Conca entre 1860 i 1936». A: *Aplec de Treballs*, [Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barbera], 4, (1982), p. 49.

15. FUGUET, Joan. *El primer celler cooperatiu de Catalunya i de l'Estat Espanyol*. Ob. cit., p. 8 i 9.

16. *Ibid.* p. 50.

pació social- es manifesta d'una manera més clara a l'escola de la Societat, per a la qual els associats podien triar els mestres segons la seva ideologia, també l'escola estatal estava molt condicionada per la forta politització de la població. L'escola nacional funcionava al castell dels templers de la població des dels anys seixanta del segle XIX. Quan es va fundar, de 1.425 habitants, 1.248 eren analfabets, una xifra que canviaria notablement a començament del segle XX. El 1910, llegeixen i escriuen 394 homes (el 57,20% de la població) i 254 dones (el 37,80% de la població).¹⁷

Sobre la politització de l'escola estatal, Dolors Juliano ha deixat constància dels enfrontaments entre el capellà i els mestres, als quals es responsabilitzava de l'anticlericalisme de la població, tot i que resulta difícil dilucidar si aquest anticlericalisme del poble no era precisament el motiu pel qual els mestres el triaven com a destinació. De la mateixa manera, Juliano creu que precisament l'escola oficial va tenir un paper destacat en l'alfabetització i en la creació del pensament de la població que acabaria fundant la Societat. Tot i les desconfiances de l'Església -que mai no va crear la seva pròpia institució escolar- envers l'escola estatal, aquesta no devia semblar suficientment progressista per als barberencs, ja que van crear la de la Societat per als nens, deixant la nacional per als fills de les famílies riques del poble i per a les nenes.

Maria Canaleta va assistir a l'escola nacional del castell de Barberà. Actualment, el castell conserva un espai en què es recrea una aula de l'època en què funcionà com a escola: alguns pupitres, una pissarra i mapes amb colors esvaïts que volien ajudar els nens a imaginar com era el món. Fins ara ens hem detingut en l'ambient ideològic i polític en què va créixer la nostra protagonista en considerar-ho cabdal per a la formació del seu propi pensament. Atenent a les conclusions de Dolors Juliano, també ens podem fer una idea de quin va ser el sistema normatiu, els coneixements i els hàbits de conducta que va rebre. Ja hem vist la importància que la instrucció tenia per al moviment obrer i els defensors dels seus ideals. Tot i que veurem que els seus efectes van ser limitats -si és que se'n van produir-, també cal tenir en compte que, a començament del segle XX, a Catalunya, coincidint amb el triomf de la Lliga Regionalista el 1901 i, especialment, amb la creació de la Mancomunitat, configurada el 6 d'abril de 1914 sota la presidència d'Enric Prat de la Riba, es va donar un moment en què s'atorgà una major importància a l'educació i a la cultura com a motors del progrés de Catalunya i de la societat en general. És en aquest context en què

17. *Ibid.* p. 47.

cal ubicar l'aparició de diversos intents de modernització de l'escola catalana, que han estat analitzats i estudiats minuciosament per Jordi Monés.¹⁸ Per la seva banda, Dolores Juliano es remunta a començaments del segle XIX per repassar els esforços de renovació a l'ensenyament, amb l'escola Voitel a Tarragona (1803), concebuda segons els principis pestalozzians i que fou considerada la més avançada del seu temps. Especial importància va tenir la Institución Libre de Enseñanza, de Giner de Los Ríos, a Madrid des del 1876, a la qual s'atribueixen els principals esforços i fites. Altres intents van ser els dels Centres Obrers Catòlics inspirats pel reverend Manjón a Granada, que van arribar a tenir 673 alumnes a Barcelona l'any 1892. Un interès especial pot tenir per a aquesta investigació, per la seva tendència anarquista, l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, creada el 1901 a Barcelona. Finalment, Dolores Juliano també cita les aportacions de l'Escola del Bosc de Montjuïc, del 1914, i el moviment barcelonès de l'Escola Nova de la guerra.

Aquest repàs ens serveix per incidir en la importància que l'educació i l'ensenyament tenen en la societat d'aquest moment. No oblidem que seria l'ocupació a la qual Maria Canaleta dedicaria tota la seva vida. De tota manera, i com ja s'ha avançat i com afirma Juliano, «aquests intents, encara que siguin molt valuosos i significatius, només influïren en sectors minoritaris i per tant no van modificar gaire el panorama general».¹⁹ Així doncs, hem de pensar que l'escola oficial de Barberà de la Conca, a banda de l'anticlericalisme i el liberalisme que es pressuposava als seus mestres, seguia el model més tradicional, basat en la intel·lectualització i en el traspàs de continguts més que no pas en un aprenentatge actiu de l'alumne, com sí que es feia a les escoles de, per exemple, la burgesia barcelonina. Són diversos els motius pels quals els mestres de l'època no adopten les noves tendències educatives, sinó que, en paraules de Juliano, opten per «agafar el camí més fàcil (i l'únic que coneix bé): ensinistrar els seus alumnes en l'ús d'uns símbols verbals, ensenyar-los a repetir frases o conceptes sobre un cúmul de fets que superen llur comprensió i llur experiència».²⁰ Així, mentre els educands reben al seu medi familiar i social les normes de convivència i els hàbits de conducta, a l'escola s'han d'esforçar per adquirir un volum de continguts que en molts casos no comprenen. Més endavant podrem veure com la mateixa Maria Canaleta es va rebel·lar a la seva manera i dintre de les

18. MONÉS, Jordi. *La pedagogia catalana al segle XX. Els seus referents*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Lleida: Pagès Editors, 2011.

19. JULIANO, Dolores. *Ob. cit.*, p. 40.

20. *Ibid.*, p. 41.

seves possibilitats contra aquesta pedagogia, que, en lloc d'instruir i educar, esdevé un ritual en què el coneixement se substitueix per la capacitat de recitar i que es basa en l'obediència dels alumnes més que no pas en l'exploració i el desenvolupament de la seva personalitat. Aquesta separació entre l'ensenyament tradicional i una educació més activa suposarà, durant el franquisme, un factor de discriminació social.

Pel que fa a l'escola de la Societat, els treballs que l'han estudiada fan incidència en el fet que es van fer esforços per dotar-la d'un nivell pedagògic més elevat. Si hem esmentat com la ideologia va esdevenir el principal criteri per triar els mestres per part dels membres de la Societat, també cal aclarir que era aquesta qui s'encarregava de pagar-los els salaris. S'han trobat referències a l'ús del mètode Montessori per a la primera ensenyança, però no sembla que l'aportació de l'escola activa anés més enllà d'experimentacions puntuals. L'ensenyament es va realitzar sempre en castellà, tot i que la llengua natural dels habitants de Barberà era el català, però els associats «partien d'una atribució de valors per classes socials, i ja que “els rics”, les classes dominants, s'expressaven en català i reivindicaven el catalanisme (...), ells es recolzaren en l'“internacionalisme proletari” i empraven com a llengua d'expressió política el castellà».²¹

Tradicionalment, a l'escola nacional hi havia un mestre i una mestra, que era la responsable d'ocupar-se dels més petits i d'ensenyar labors femenines a les nenes. La mitjana d'alumnes en aquella època era de 20 o 25 nens i 70 nenes. La nacional i l'escola de la Societat, que tenia entre 50 i 60 alumnes, competien pel prestigi, si bé sempre es va valorar millor la creada pels cooperativistes, només apta per als nens.

21. *Ibid.*, p. 50-51.

Estudis a Barcelona per ser mestra

És difícil tenir la certesa de quins van ser els motius que van fer decidir la jove Maria Canaleta a anar a estudiar a l'Escola Normal de Barcelona per ser mestra. Tenint en compte la vocació que posteriorment va demostrar pel magisteri i la pedagogia, no és gens estrany que ja llavors l'empenyés la seva fe en el poder de l'educació per contribuir al desenvolupament dels infants. Com hem vist, procedia d'una família pagesa, era filla única i provenia d'un entorn rural, per la qual cosa, com han coincidit a assenyalar els seus fills Iago i Jordi Pericot, la seva decisió de marxar a Barcelona a estudiar es podia considerar una veritable mostra de valentia en aquella època. Sobre aquest aspecte, l'historiador Joan Fuguet ens aporta informació útil quan recorda que la família Canaleta Abellà era molt humil i que els Canaleta del Costa, com eren coneguts, treballaven per a Joan Esplugas i Moncusí. Segons el testimoni d'alguns familiars, com ara Ramon Pons Canaleta (besnet de Joan Canaleta Tous), Esplugas, en veure les aptituds de Maria Canaleta, va aconsellar els pares que la noia anés a estudiar a Barcelona. Ramon Pons recorda que la van acompanyar en carro fins a la capital.²²

Tot i no tractar-se del mateix cas, no va ser l'única dona de la comarca que deixava el poble, ja que entre finals del segle XIX i els inicis del segle XX es va produir un remarcable moviment migratori a tota la comarca²³ com a conseqüència de la crisi econòmica a què ja hem fet esment anteriorment. La població femenina, habitualment entre els 16 i els 21 anys, marxava a treballar a la ciutat, com a minyones, a les manufactures, com a cosidores, cotillaires, teixidores o treballadores del comerç.

Maria Canaleta va aconseguir la suficiència com a mestra de primera ensenyança superior per l'Escola Normal de Barcelona el 28 de setembre de 1914. Malgrat el moment que es vivia de renovació pedagògica i l'increment de l'interès polític cap a l'ensenyament i la pedagogia, quan Maria Canaleta va arribar a l'Escola Normal amb quinze anys, la institució encara arrossegava alguns dels mals que tradicionalment s'havien associat a la formació de les persones que

22. Joan Fuguet és un dels principals curadors de la història de Barberà de la Conca. Deixo aquí constància de l'agraïment per les seves orientacions i per un molt agradable dinar -juntament amb Carme Plaza i Arqué- molt a prop de la casa dels Canaleta del Costa.

23. GRAU PUJOL, Josep M. T. i RISUEÑO GRANADA, Josep. «El moviment migratori de la Conca de Barberà a la Ciutat de Reus als inicis del segle XX». A: *Aplec de Treballs* [Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà], 19, (2001), p. 133-142.

havien d'exercir com a mestres. Si bé podem pensar que, a la primera dècada del segle xx, la situació havia canviat, Jaume Carbonell Sebarroja resumia la concepció que es tenia de l'Escola Normal prèvia a la Segona República Espanyola: «L'Escola Nacional espanyola s'ha caracteritzat pel menyspreu rebut i per la força de la tradició. Ha estat molt de temps el refugi de gent defectuosa físicament i dels estudiants que, o bé per dificultats econòmiques, o per una preparació intel·lectual deficitària, no han pogut accedir a la Universitat.»²⁴ Amb l'arribada de la República i la creació de l'Escola Normal de la Generalitat, el 1931, la situació canviaria radicalment i esdevindria un nucli important en la formació d'algunes de les tendències educatives més transcendents del segle xx. Maria Canaleta, però, no va viure l'època esplendorosa de l'Escola Normal, ni tan sols deuria viure els exigus efectes de millora i canvi que va suposar el pla de 1914. Aquest, segons Jaume Carbonell, «es caracteritza pel caire encara excessivament doctrinal. Els aspectes d'instrucció cultural i l'acumulació de coneixements prevalen sobre els aspectes tècnics i els qualitius de la formació pedagògica del mestre».²⁵ Ja s'ha pogut veure com una educació basada en l'acumulació de coneixements en l'alumne contribueix a una segregació social i a un control de l'alumnat, ja que no es contribueix a l'afaiçament de la personalitat ni a l'exploració de les aptituds que el podrien ajudar a millorar la seva situació en l'entorn. Malgrat que Maria Canaleta va néixer i créixer en uns moments d'agitació social i d'aparició de moviments que reclamaven una forta renovació de l'ensenyament, no podem afirmar que fes seves teories renovadores com les de Ferrer i Guàrdia o qualsevol altre, però sí que ha quedat constància de la ferma amb què va apostar per un ensenyament i una pedagogia en què els nens i nenes havien d'aprendre tot allò que els fos útil per al seu desenvolupament en l'entorn i el moment en què els havia tocat créixer.

No podem saber què va aprendre exactament quan va arribar a l'Escola Normal de Barcelona amb 15 anys, ja que per obtenir la titulació de mestra de primera ensenyança superior calia seguir quatre cursos i la va obtenir amb 19 anys, però sí que sabem quins postulats i quins fonaments va defensar posteriorment amb la seva pràctica pedagògica.

24. CARBONELL I SEBARROJA, Jaume. *L'Escola Normal de la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1977.

25. *Ibid.*, p. 29.

Retorn a Barberà com a mestra de l'escola del castell

El 30 de juny de 1915, Maria Canaleta Abellà és anomenada mestra interina de l'escola nacional de nenes de Barberà, un nomenament que expedeix Valentín Carulla i Margarit, catedràtic i rector de la Universidad Literaria de Barcelona.²⁶ Segons el document, el sou de la mestra serà de cinc-centes pessetes anuals, «*sin derecho a retribuciones y demás emolumentos legales*». Al full de serveis de la mestra, hi consta que la presa de possessió del càrrec va ser el 6 de juliol i que va ser a Barberà com a mestra interina fins al 31 de març del 1916. Així doncs, és en aquesta època quan la podem imaginar ocupant el càrrec de mestra responsable de les nenes, aquella que segons Dolores Juliano s'encarregava d'ensenyar les labors pròpiament femenines, com la costura. Això no obstant, pels testimonis d'alumnes d'èpoques posteriors i dels seus propis fills, costa imaginar que la joveneta que amb el temps seria la inquieta Maria Canaleta es limités a ensenyar a cosir. Precisament, una de les característiques que es recorda amb claredat d'ella era el seu desinterès per les tasques domèstiques i les labors considerades tradicionalment i específicament femenines. El que és segur és que, a partir de la seva evident vocació, la fe en l'ensenyament com a eina per al progrés que havia respirat des de ben petita i els ensenyaments d'una escola nacional immersa en un procés de renovació, Maria Canaleta va construir la seva pròpia manera de fer i el seu mètode pedagògic.

A partir del seu historial professional, podem saber que de l'escola del castell de Barberà va passar a la de Vinaixa, on va exercir de nou com a mestra interina, del 22 d'abril del 1916 (va ser nomenada el 15 d'abril) fins al 23 de febrer del 1917. Segons el títol que acredita la destinació, el sou continua sent de cinc-centes pessetes «*sin derecho a percibir retribuciones y demás emolumentos*». En les mateixes condicions treballaria a Ollés (localitat annexa a Barberà de la Conca), plaça per a la qual va ser nomenada el 28 de novembre de 1917, va prendre possessió del càrrec l'1 de desembre del mateix any, i hi va exercir fins al 31 d'agost del 1919. Segons el seu full de serveis, el 26 de desembre del 18 va ascendir i el seu sou va passar a ser de 1.000 pessetes.

Aquest mateix document, a l'historial professional, no ens permet saber on va ser destinada entre els anys 1919 i 1923, però segons algunes fotografies

26. La informació de l'expedient laboral de Maria Canaleta Abellà ha estat extreta de l'Arxiu General de l'Administració, a la localitat madrilenya d'Alcalá de Henares.

que conserva Joan Fuguet, i segons el testimoni de la seva mare, que en va ser alumna, *Doña María* va tornar durant una època de nou a l'escola de Barberà. A la generació de la mare de Joan Fuguet va quedar un bon record de Maria Canaleta, de qui acostumava a dir: «Llàstima que no l'haguéssim tingut més temps; d'altra manera ens hauria anat.»²⁷

L'escola de nenes de Barberà als anys vint del segle passat. COL·LECCIÓ JOAN FUGUET SANS

27. Declaracions realitzades durant l'entrevista amb Joan Fuguet l'11 d'agost de 2016, a Barberà de la Conca.

1923. Arribada a l'escola nacional de nenes del Masnou

L'actual escola Ocata és un dels edificis més emblemàtics del Masnou. Les obres de construcció van començar el mes d'agost de 1904, sobre uns terrenys coneguts com «La Mesquita», que Miguel Amat Lluch va donar a perpetuïtat a l'Ajuntament per a aquest propòsit. Els antecedents del centre, però, es poden remuntar fins al 1839, quan el consistori masnoví es va proposar crear una escola comunal de nens per intentar rebaixar l'índex d'analfabetisme entre els més desfavorits. El 1840 s'obria una escola al carrer del Correo. Vuit anys més tard se'n va crear una de nenes, i l'escola va canviar d'ubicació fins que, els primers anys dels segle xx, ja es van començar a dur a terme totes les gestions per al nou edifici. Miquel Rico i Marta Roig, en un treball recent sobre les obres de l'arquitecte Bonaventura Bassegoda i Amigó, analitzen amb detall el procés de creació d'aquesta escola.²⁸

Els plànols van ser dissenyats per l'arquitecte Bonaventura Bassegoda, llavors arquitecte municipal i artífex també d'una altra construcció emblemàtica de la vila, l'edifici del Casino, així com de l'ampliació del Cementiri nou i d'alguns dels seus panteons. Totes aquestes aportacions es troben entre el patrimoni cultural i arquitectònic més interessant del Masnou. L'arquitecte va planejar un edifici de planta baixa amb una façana principal orientada al passeig de Romà Fabra, que llavors era el carrer de Pere Grau. Dues parts ben diferenciades acollien a una banda l'escola de les nenes i, a l'altra, la dels nens. Un espai concebut com a sala d'actes se situava al mig de les dues ales. A cada extrem, un cop se superaven les diverses aules, es trobaven els habitatges dels mestres que hi residien. Totes les sales van ser fetes amb maçoneria i cobertes amb voltes catalanes o de maó pla, excepte el cos central, que va ser construït amb una gran encavallada. El cos central era l'única part de l'edifici amb un primer pis. Coronant la construcció, Bassegoda i Amigó hi va col·locar un entaulament esglaonat decorat amb una cornisa de maons coberta de rajoles verdes i rematat amb uns acroteris esfèrics als extrems i un de poligonal al centre, també elaborat amb maons i decorat amb les mateixes rajoles del pis inferior.²⁹ En el

28. Rico, Manuel i Roig, Marta. «L'obra arquitectònica de Bonaventura Bassegoda i Amigó a la vila del Masnou». *La Roca de Xeix* [El Masnou], (2016), p. 30-35.

29. Aquesta descripció és una reproducció de la que fan Manuel Rico i Marta Roig en el seu estudi.

seu conjunt, actualment suposa una de les fites que defineixen la fesomia del municipi i simbolitzen la riquesa del seu patrimoni arquitectònic. L'edifici es va mantenir pràcticament sense modificacions fins ben avançada la dècada dels seixanta, quan es va ampliar. Llavors, *Doña María* ja s'havia jubilat.

Les classes van començar el curs escolar de 1905-1906 i, l'any 1909, el rei Alfons XIII va atorgar el títol d'Il·lustríssima Vila al Masnou per la seva tasca educativa. Francesc Fàbregas i Cardona ha dut a terme una meritòria tasca de recopilació de documentació sobre l'ensenyament al Masnou que permet assistir a la creació i el desenvolupament dels centres educatius, des dels primers fins al 2008. Gràcies al minuciós treball realitzat per Fàbregas i Cardona, es pot seguir el nombre d'escoles i acadèmies privades que hi ha hagut al Masnou. En aquesta recopilació, com a data d'inici de les escoles públiques es fixa el 1840, quan també existien quatre col·legis per a nens: les escoles particulars regentades per M. Rusiñol, J. Duran, P. Baltà i M. Fabregà. Però per a aquesta investigació ens interessa tenir en compte que, el 1923, les escoles nacionals convivia amb el Col·legi la Immaculada de les Escolàpies (creada el 1852) i el Col·legi Sagrada Família d'Urgell (creat el 1914).

L'arribada de Maria Canaleta a la llavors escola nacional del Masnou es va produir el 27 de març de 1923, després d'haver estat nomenada, un dia abans, com a mestra de secció en propietat, amb un sou de dues mil pessetes i la resta d'emoluments legals als quals tenia dret després d'haver superat les oposicions lliures. Llavors, deixava de ser mestra interina.

El 1922, el Govern havia disposat la creació de dues escoles graduades, la destinada als nens i la de les nenes, amb tres seccions cadascuna. El disseny de l'edifici de Bonaventura Bassegoda, distribuït en dues ales, permetia la separació de totes dues escoles. Com a responsable de l'escola de nenes es va incorporar Maria Canaleta Abellà, mentre que de la part dels nens ho faria Josep Pericot Llorensí, que un temps després esdevindria el seu marit.

Iago Pericot Canaleta conserva un recordatori de la inauguració de les escoles nacionals, el 23 de setembre de 1923. Allà es deixa constància de l'esdeveniment, que va ser presidit pel marquès de Carulla, rector de la Universidad Literaria de Barcelona. També hi va assistir l'alcalde («y alma de esta fiesta»), Jaime Curell, a més dels regidors del consistori. També hi apareixen els noms dels mestres que llavors hi treballaven. L'escola de nenes estava dirigida per M. Dolores Torregrosa i, com a mestres de secció, s'hi esmentaven Raimunda Zaragoza i Maria Canaleta, mentre que Josefa Sampere hi consta com a auxiliar. Quant a l'escola de nois, el director era Rufino Carpena. Epifanio Sagredo i Juan Plana hi apareixen com a «maestros actuales de sección», mentre que Alfredo

Cortel i José Pericot hi consten com a «*maestros electos propietarios*», de la qual cosa es pot interpretar que la inauguració va coincidir amb el relleu dels mestres. També hi apareix una auxiliar municipal per a l'escola de nens, Josefina Bertrán.

La inauguració es produïa en una època convulsa. Només deu dies abans de l'acte a què es refereix el recordatori, el 13 de setembre de 1923, s'havia produït el cop d'estat de Miguel Primo de Rivera. Des del punt que ens interessa per a aquesta investigació, i al parer de Jordi Monés, per a l'ensenyament, la Dictadura va significar l'intent de retornar a la pedagogia tradicional, defugint qualsevol intent de modernització: «La persecució contra el catalanisme i l'obrerisme fou una de les polítiques que tingué una major incidència social. No és estrany, per tant, que la renovació pedagògica vinculada al catalanisme polític s'hagués de refugiar totalment en la iniciativa privada i que el moviment racionalista visqués contínuament amb l'ai al cor.»³⁰

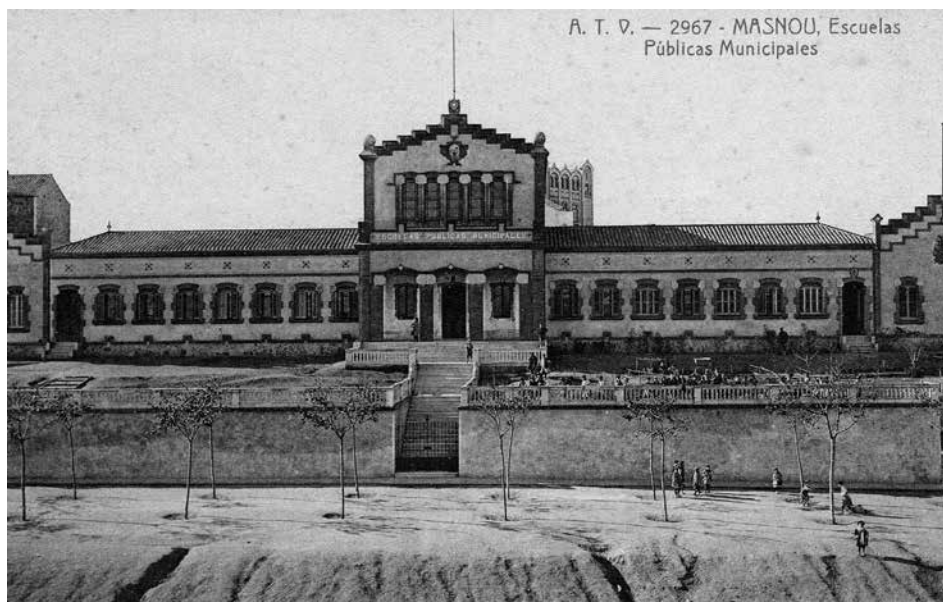
De nou, Maria Canaleta es troba amb l'imperatiu de l'escola tradicional. Amb el pas del temps, a ella se l'ha considerada una innovadora en l'educació per la seva proximitat a les necessitats i la personalitat de l'alumne. Els seus fills Iago i Jordi Pericot recorden que a les classes s'aplicaven algunes tècniques pròpies del mètode Montessori, la qual cosa connectava la mestra amb els corrents més innovadors de la pedagogia del moment. Maria Montessori (Chiaravalle, Itàlia, 1870-Noordwijk, Holanda, 1952) és considerada una de les principals representants de l'Escola Nova i de l'activisme escolar, que va tenir una forta presència a Catalunya des de la primera dècada del segle xx fins al 1939. El seu mètode es basa en l'elaboració de pautes i materials per treballar el dibuix, l'escriptura, la lectura i l'aritmètica. Segons ella mateixa explicava, aquesta metodologia s'inscriu en la pedagogia científica. L'experimentació dels infants és la base de qualsevol aprenentatge, per la qual cosa l'entorn que els envolta adquireix una gran importància. La bellesa de la natura i dels objectes ha de ser el principal reclam perquè els nens i nenes es vulguin acostar a tots els objectes i els fenòmens que els envolten per voler conèixer-los.³¹ Precisament, la voluntat per despertar aquesta curiositat en els i les escolars per tot allò que els envolta és un dels aspectes que recorda el seu fill Jordi Pericot. Més que considerar-la una pionera en la utilització del mètode, la vocació i la concepció que Maria Canaleta tenia sobre la pedagogia eren molt properes a l'ideari defensat per Maria Montessori. Per tant, és possible que, sense fer una adscripció decisiva o categòrica,

30. Monés, Jordi. *La pedagogia catalana al segle XX*. *Ob. cit.*, p. 50-51.

31. Jordi Monés ha analitzat la importància del mètode Montessori en l'ensenyament a Catalunya.

Maria Canaleta adoptés els sistemes i les estratègies que li eren més efectius per poder desenvolupar allò que volia aconseguir amb l'alumnat. La proximitat i l'empatia amb la realitat dels escolars era el punt de partida, deixant de banda altres estratègies que obligaven a la memorització de continguts allunyats de la vida quotidiana. La seva concepció de la tasca del magisteri va fer que Maria Canaleta assolís el nivell proper a la llegenda en què es troba actualment.

Tenint en compte quina era l'actitud que la Dictadura de Primo de Rivera mantenia en la vessant de l'ensenyament i que Iago Pericot va néixer el 1929 i el seu germà Jordi, el 1931, el més possible és que Maria Canaleta pogués desenvolupar les estratègies del mètode Montessori durant l'època de la República, que és recordada com una època d'esplendor per a l'educació.

Les Escoles Públiques Municipals van ser la llar de Maria Canaleta molts anys.

ARXIU MUNICIPAL DEL MASNOU

Casament amb Josep Pericot Llorensi

Maria Canaleta Abellà i Josep Pericot Llorensi van coincidir, com hem vist, el 1923 com a mestres de les escoles nacionals del Masnou. Ell havia nascut el 15 de març de 1886, a la localitat gironina de Susqueda. Abans que al Masnou, havia estat mestre a Castellar de la Ribera (Lleida), a Bot (Tarragona) i a l'escola de Sant Pere Vilamajor de Barcelona.³²

Es van casar el 18 de desembre del 1926, a l'església de Nostra Senyora de la Mercè, de Barcelona, i van viure plegats a la casa que corresponia a Maria Canaleta, a l'escola, com a directora del centre. De la seva unió naixerien quatre fills: Josep Maria (1928-2001), Santiago (1929), Jordi (1931) i Robert (1937-1986). Santiago, *Iago*, i Jordi coincideixen a definir el seu pare com una persona molt més conservadora que la mare, potser com a conseqüència d'uns orígens familiars i socials diferents. Al parer de Jordi Pericot, el pare «procedia d'una dinastia familiar de Girona on hi havia de tot. Gairebé tots es van dedicar al món de la cultura, de l'ensenyament, la universitat i, fins i tot, la religió. La família sempre havia tingut una certa cultura, un bagatge que la meva mare no tenia. El meu pare sí que ho havia heretat, però amb una ambició molt relativa, perquè no era gens ambiciós. Només era un home que gaudia de la cultura, però mai no en va fer una professió o una eina per avançar. Tocava algun instrument, coneixia molt bé la música, feia cantar els nanos a les escoles, fins i tot pintava. I també escrivia, que és on jo crec que destacava una mica més. Crec que, si hagués volgut utilitzar la cultura per avançar, hauria estat l'escriptura on hauria tingut més possibilitats. En canvi, a ma mare li agradava l'ensenyament, transmetre alguna cosa als nens».³³ Per la seva banda, Iago Pericot recorda que el pare «no era de dretes, era un home conservador. Era un home molt elegant quan tenia quatre rals. Li agradava molt la música, i la pintura també. Pintava poc, però pintava. Encara se'n conserva algun quadre».³⁴

Josep Pericot Llorensi també va aconseguir romandre al record dels seus alumnes, tot i que no va esdevenir la figura mítica que va esdevenir la seva dona.

32. L'expedient de Josep Pericot Llorensi també ha estat consultat a l'Arxiu General de l'Administració d'Alcalá de Henares.

33. Declaracions fetes a l'autora d'aquest treball en el decurs d'una entrevista realitzada l'11 de maig de 2016 a casa de Jordi Pericot Canaleta.

34. Declaracions fetes en el decurs d'una entrevista amb l'autora d'aquest treball el 10 de març de 2016, a la casa de Iago Pericot Canaleta.

Josep Pericot. IMATGE CEDIDA PER LA FAMÍLIA PERICOT CANALETA

d'aquests dos mestres, podem imaginar que els anys de la República deuriem constituir el moment en què van poder desenvolupar una tasca educativa més lliure, més enriquidora i més d'acord amb les seves vocacions i la seva concepció de la pedagogia. Com és sabut, la proclamació de la Segona República va suposar un canvi social d'una gran transcendència. Pel que fa a l'escola, Jordi Monés ha indicat que, amb la recuperació de la Generalitat de Catalunya, suspesa per Felip V, es recuperaven les atribucions de la Mancomunitat, les prerrogatives

Un dels seus antics alumnes, Joan Maresma, ha recordat com el mestre va aconseguir despertar la curiositat per la cultura entre els seus alumnes: «El curs 1932-33 vaig anar a la segona classe i aleshores vaig tenir el senyor Pericot de mestre. Recordo que ens tocava el violí i amb ell vaig aprendre, entre d'altres, cançons com *Rossinyol que vas a França i Muntanyes del Canigó.*»³⁵ Tot i la seva mort prematura, l'any 1946, a l'edat de 59 anys, Josep Pericot també ocupa un lloc destacat en la història de l'ensenyament al Masnou i, òbviament, en la de la nostra protagonista.

Per la convulsa època que els va tocar viure, i pel que sabem

35. Declaracions recollides a: Diversos autors, 1905/2005. *CEIP OCATA. Cent anys d'escola pública*, editat per Diàlogos Red, Xàtiva, juny 2006, p. 49.

de la qual es fixaven a un nou Estatut. Pel que fa a l'ensenyament, i en concret al primari, el 1931 es va establir la Normal experimental de la Generalitat i l'Estat, amb professorat de l'escalafó de l'Estat i personal acadèmic nomenat per la Generalitat: «Aquest centre recollia les experiències de l'Escola de Mestres de Joan Bardina, dels Estudis Normals de la Mancomunitat i d'una sèrie de professors que havien estat capdavanters en els intents de reforma a l'ensenyament oficial. Malauradament, moltes de les reformes i novetats que es van viure en aquest centre no varen tenir un equivalent a les altres normals catalanes, tot i que milloraren en comparació amb altres èpoques.»³⁶ Més enllà de caure en l'erudició i en la recerca de fets concrets, la informació que proporciona Jordi Monés resulta d'utilitat perquè permet observar de quina manera es recupera el respecte i l'interès per l'educació que s'havia defensat amb la Mancomunitat i amb la irrupció dels corrents pedagògics de començament del segle xx que demanaven una educació més moderna i més activa. Una altra de les fites que s'atribueix a la República és que llavors es van fer els passos més importants per assolir una normalització del català. Com ja hem anat veient en el decurs d'aquesta investigació, Maria Canaleta possiblement no es va situar mai en la primera fila de la construcció de teories o de revolucions, però el seu tarannà inquiet, la seva vocació i la seva fe en l'educació i la cultura per arribar a l'emancipació de l'ésser humà l'empenyien a interessar-se per aquests nous corrents.

36. MONÉS, Jordi. *La pedagogia catalana al segle XX. Ob. cit.*, p. 52.

L'ensenyament a l'escola nacional de nenes del Masnou

En ser preguntat sobre com es va viure l'ensenyament de la República al Masnou, en concret a l'actual escola Ocata, Iago Pericot respon: «La meua mare explicava que mai l'escola no havia tingut una consideració tan gran com en el temps de la República. La gent del poble tenia un respecte extraordinari per la República. [...] Pel que fa a l'escola, ens donaven les classes segons el sistema Montessori, basat en l'experimentació: tocar, mirar... Hi havia màquines d'escriure, que serien l'equivalent dels ordinadors d'ara; màquines de cosir per si algú es volia dedicar a estudiar arts i oficis; tocàvem el piano; hi havia classes de ballet i dansa; s'ensenyava cant i música... Parlo de fa quasi cent anys. Era un ensenyament molt complet: no només s'instruïa, sinó que es formaven ciutadans, gent que gaudís de la vida i que tingués interès per les coses.»³⁷

No va deixar escrit cap tractat sobre pedagogia ni cap mètode innovador porta el seu cognom, però el cert és que la personalitat i la pràctica del magisteri de Maria Canaleta, *Doña María*, van calar fons en les seves exalumnes i també en altres escolars nois que la van conèixer. Un carrer del Masnou porta el seu nom i l'Ajuntament, ja en la darrera etapa de la seva vida, li va retre diversos homenatges. Tot plegat ens ajuda a fer-nos una idea de l'empremta que va deixar a la població i la història del Masnou.

El testimoni de les persones que la van conèixer és l'única i la millor font que ens queda per reconstruir la seva manera d'ensenyar. Els seus fills recorden que ells també li deien *Doña María*, com la resta dels alumnes de l'escola de la qual havia estat anomenada directora des del 22 de novembre de l'any 1924. Iago Pericot comenta que «primer era mare i després mestra, però per ella el magisteri era més important que no pas la maternitat». En la mateixa línia, Jordi Pericot afegeix que «per nosaltres era *Doña María* i ella es comportava com *Doña María* per tots cantons. Nosaltres formàvem part de la seva prole educativa, més íntima que d'altres, però formàvem part de l'auditori de la seva pedagogia». Tots dos coincideixen a assenyalar el desinterès per les tasques domèstiques, les quals llavors es consideraven l'ocupació fonamental de la dona, especialment enteses com un servei obligatori que havien de fer cap a la resta de persones amb qui

37. «Entrevista a Iago Pericot», a: Diversos autors, 1905/2005. *CEIP OCATA. Cent anys d'escola pública, ob. cit.*, p. 43.

convivien. Iago recorda que, en una ocasió, va ensenyar els seus fills a fer-se el llit per, tot seguit, dir-los que ella no els el faria mai més. Com que ja n'havien après, qui volgués dormir amb el llit fet, se l'hauria de fer.

D'alguna manera, el pensament que fonamentava aquesta actitud també el va transmetre a les seves alumnes, entre les quals era fàcil sentir, ja a la seva maduresa, «*Doña María* no ho faria» quan algú els demanava alguna cosa que no corresponia amb el sentit de la dignitat que la mestra els havia transmès. Per aquesta mena de comportament, seria fàcil catalogar-la com a feminista, una temptació en la qual no vol caure el seu fill Jordi Pericot: «Ella creia en la dignitat humana i treballava per això. En aquest sentit, era més avançada, sense saber-ho, que les feministes. Ella sempre deia que havia tingut molta sort de tenir quatre fills, perquè les noies donen molta més feina. Suposo que la vida de la dona és més complicada que la de l'home. Ella ho deia amb la pràctica feminista, no seguint doctrines ni eslògans; ella creia que era així.»

En intentar acostar-nos al feminisme de la nostra protagonista, emergeix amb força la imatge de les dones manifestant-se a Barberà de la Conca per defensar la dignitat a la feina dels seus marits. Eren les dones que cuidaven les cases i els infants, però també formaven part de la lluita de la comunitat, és a dir, les seves veus eren importants i les feien sentir. També cal tenir en compte que, quan hem parlat dels corrents i les teories que volien modernitzar l'ensenyament a tot l'Estat a començament del segle xx, la instrucció de la dona també havia estat un tema cabdal.³⁸ Per fer-nos una idea de les teories i pensaments que llavors van formar part de l'atmosfera pedagògica i que, d'alguna manera difícil de concretar en aquesta investigació, van arribar fins a Maria Canaleta, ens detindrem en el cas de la pedagoga Rosa Sensat (el Masnou, 1873-Barcelona, 1964), la qual afirmava que el seu feminisme es concretava en la definició d'un conjunt de deures que les dones havien de complir. Aquests deures eren el treball, l'educació i la procreació. Monés cita un fragment de la pedagoga del Masnou especialment aclaridor: «*La mujer se ha de educar para dos cosas principales: para bastarse a sí misma y para ser esposa y madre; pero la una no excluye a la otra. La joven cuando se educa no conoce su destino. Ha de bastarse a sí misma para conquistar su independencia, pues sólo así podrá llevar al matrimonio una idealidad y afectos del corazón y no la mirada egoísta de una solución al problema de la*

38. De nou, per entendre el pes del feminisme en la renovació pedagògica d'inicis del segle XX, cal consultar el treball de Jordi Monés.

vida.»³⁹ Podem dir, per tant, que la concepció de la dona per la qual treballava Maria Canaleta tenia moltes coses en comú amb el feminisme que proclamava Rosa Sensat, però sempre, com recorda Jordi Pericot, «sense fer eslògans ni doctrines», es tractava de defensar la dignitat humana, i en concret, de la dona.

Una qualitat fonamental en aquesta dignitat –i que Iago Pericot, artista i dramaturg destacat del panorama teatral català i estatal, sempre vincula en primera instància amb la seva mare– és la llibertat. Rememora com, a la seva infantesa, la mare els animava a jugar i a sortir al carrer per relacionar-se amb la resta del poble, convençuda que l’aprenentatge entre la gent era tan important com el que s’adquiria a l’escola: «Vaig néixer i viure a l’escola, jo i tots els meus germans. La meva infantesa va estar marcada pels esdeveniments polítics de l’època. El meu record és: llibertat, jugar i carrer. Si obries totes les portes de l’escola, quedava com un passadís enorme; tot el veïnat venia a jugar-hi. L’escola era com un gran palau només per a nosaltres, on podies deixar volar la imaginació. Jo crec que els nens d’abans eren més lliures que els d’ara. És cert que saben més coses, però no gaudeixen de l’acte de llibertat que suposa tenir tot el temps del món.»⁴⁰

Però no tot eren jocs i carrer per als nens. Tant Iago com Jordi Pericot recorden com, a més del que havien d’aprendre a l’aula, un cop a casa la mare els donava classes i els «preguntava la lliçó». Jordi Pericot, artista i catedràtic emèrit, entre altres dedicacions, assegura que el seu «vici d’escriure, pensar, estudiar i escriure», que ha tingut tota la vida, està estretament vinculat a la «fe en la cultura i el progrés» de la seva mare: «El primer era estudiar i aprendre, examinar-nos... De vegades, jo pensava que la seva insistència era exagerada. Ens donava classes contínuament, de la matèria que fos. Cada dia, una hora o dues, no ens n’escapàvem.» També explica com l’ensenyament primari el va fer anant de classe en classe, fent voltes, «com en un *self service*. Ha estat una manera de socialitzar-nos des de petits. Jo diria que ha estat una socialització gairebé profunda i gairebé un retorn a l’educació de la tribu, que és aquella educació en què tots participaven de l’educació dels nens. He viscut una mica aquest ensenyament ancestral a càrrec de la tribu. Tinc un record molt bo d’això».

Pel que feia als alumnes de l’escola, Iago Pericot considera que la principal habilitat de *Doña María* era que, com que es dedicava al 100% als alumnes, acon-

39. MONÉS, Jordi. *La pedagogia catalana al segle XX*, ob. cit., p. 422.

40. «Entrevista a Iago Pericot» a: Diversos autors, 1905/2005. *CEIP OCATA. Cent anys d’escola pública*, ob. cit., p. 42-43.

seguia «ficar-se dintre d'ells, saber tots els seus problemes sense haver de preguntar. Llavors, ella aprenia també a superar els problemes». Entre les anècdotes que expliquen els seus antics alumnes i que encara es poden trobar en diversos espais al Masnou, ja sigui al mig d'una conversa o bé en una publicació com *Gent del Masnou* –en aquest cas en un escrit en què l'historiador local Joan Muray recordava el llegat de Maria Canaleta– se'n troba una en què un nen tenia molts problemes per aprendre a restar –recordem que una de les principals funcions de l'escola era ensenyar «les quatre regles». La seva mare va demanar ajuda a *Doña María*, que, com explica Joan Muray «tot i que no era la seva obligació, per l'amistat amb la família, el va agafar pel seu compte i va dir-li: “Anem a fora al pati que m'has de collir unes quantes ametlles.” N'hi va dur un grapat i ella li digué: “Seiem aquí, al primer esglaó, i compta deu ametlles i te les poses al teu costat.” Ho feu així, i ella li diu: “Jo te n'agafo tres i digue'm quantes te'n queden?” El menut sense pensar-ho li va dir que n'hi quedaven set. Ella va agafar un tros de guix i anotà a terra: $10-3=7$. A partir d'aquell moment, el noi ho va entendre tot i amb els anys fou un bon comptable (Ramon Asensio i Cardell)».⁴¹

L'escena recreada ens ofereix un exemple de la seva capacitat per motivar els alumnes i despertar-los la curiositat, que, segons Jordi Pericot, «és la base de la pedagogia, i fer-los estimar el que fan, fer les coses amb interès i curiositat intel·lectual». No es tractava d'imposar res, sinó de despertar la curiositat perquè els nens aprenguessin el que els interessava i era útil per al seu dia a dia. Per a la popularitat que va assolir també va ser important la proximitat i el respecte que sempre va tenir en el seu tracte amb les famílies.

En els mateixos anys en què *Doña María* consolidava la seva professió com a directora de l'escola nacional i creava la seva família, pels testimonis i per la documentació que se'n conserva, podem deduir que es va haver de fer càrrec de la seva mare, M. Antònia Abellà Poblet. Entre els documents que conserva Iago Pericot, se'n troben alguns que fan referència als sempre dolorosos tràmits que cal dur a terme després de la mort d'algú. N'és un exemple el rebut de l'import del cementiri, la llosa i la col·locació del cadàver d'Antònia Abellà Poblet, el 16 de desembre de 1935, al Cementiri municipal del Masnou. El pare, Ramon Canaleta Tous, va morir tres anys després a Barberà, el 15 de gener de 1938. Segons l'acte de defunció del registre civil, el matrimoni havia tingut dos fills, Maria Canaleta Abellà i un altre que havia mort d'infant.

41. MURAY, Joan. «El Masnou... en femení». A: *Gent del Masnou* [El Masnou], 329, (març del 2015), p. 11.

La Guerra Civil

En la seva monumental *Història contemporània del Masnou*,⁴² la historiadora Rosa Toran ha rastrejat i fixat d'una manera aclaridora el desenvolupament de la Guerra Civil i els seus efectes al Masnou. Gràcies al seu treball, es pot rastrejar de quina manera la insurrecció militar del 1936 es va desenvolupar a les localitats properes a Barcelona. Seguint el relat de Toran, després que es conegués la notícia del sollevament el dia 18 de juliol, el diumenge 19 a la matinada, les tropes rebels ja circulaven per Barcelona. Alhora, també s'havien organitzat grups de militants de la confederació anarquista amb armes que tenien amagades des dels Fets del 6 d'octubre o que havien aconseguit en l'assalt de les casernes, especialment a la de Sant Andreu. Com és obvi, al Masnou l'atenció estava posada en allò que passava a la capital catalana.

El cop d'estat va fracassar i el seu propulsor a Barcelona, Manuel Goded, va proclamar la rendició, la qual cosa va provocar que des del capvespre del dia 19 es comencés a estendre el clima revolucionari. En paraules de la historiadora masnovina, era «l'inici d'una llarga guerra i un procés revolucionari de complexa naturalesa».⁴³ El Regiment d'Artilleria Lleugera número 8 de Mataró s'havia aixecat el 19 de juliol. Al Masnou van arribar, procedents de Badalona, grups armats que volien fer front a la guarnició de Mataró i evitar que s'unissin als sollevats de la capital. Seguint els passos de Manuel Goded, el regiment mataroní es va rendir.

El Masnou estava immers, com ja s'ha dit, en un ambient revolucionari. El Govern va llicenciar tots els soldats dels regiments revoltats, amb la qual cosa l'exèrcit regular estava pràcticament desaparegut i les casernes, buides. Les forces obreres, immerses en l'exaltació revolucionària, lluitaven pel carrer formant part de les milícies que improvisaven columnes per aturar els sollevats. Al parer de Rosa Toran, el fet que des d'aquest bàndol no hi hagués cap moviment, va fer possible que la situació quedés ràpidament controlada. Les milícies exerciren com el puntal que havia de sostenir la revolució.

En el context de la guerra, 23 milicians del Masnou van sortir cap a Aragó i set van formar part de la fallida expedició de tropes republicanes a Mallorca. Aquests fets, com les crides a lleves, afectaven determinadament la vida local.

42. TORAN, ROSA. *Història contemporània del Masnou*. El Masnou: Ajuntament del Masnou, 2017.

43. TORAN, ROSA, *ob. cit.*, p. 475.

Els serveis municipals es van veure profundament trastocats i tots els recursos es van haver d'adequar a les prioritats bèl·liques.

Entre els records de les persones que la van viure, els més nítids pertanyen als bombardejos. De nou, gràcies a l'esplèndid estudi de Rosa Toran, sabem que el Masnou va ser objectiu de les bombes dels sollevats i els seus aliats italians i alemanys en cinc ocasions: el 4 de juliol de 1937, el 19 de novembre de 1937, el 29 de novembre de 1939, el 20 de juliol de 1938 i el 26 de gener de 1939, amb la qual cosa es volia aturar la marxa dels milers de persones que fugien cap a França davant la imminent caiguda de Barcelona.

Iago Pericot recorda que, un cop superada la por dels primers temps de la guerra, entre els nens tot es vivia com un joc, fins i tot els bombardejos: «Quan va caure una bomba al Casino, per exemple, tots els nens hi vam anar per veure què hi havia passat. [...] Sabíem que els nacionals buscaven un edifici gran per llançar-hi una bomba: podia ser la Casa del Marquès o l'escola. Així doncs, quan sentíem els avions que feien “buuuu” –que volia dir que anaven plens de bombes–, corríem tots a un refugi, situat on ara hi ha el pàrquing. Això, al principi; després ja no corríem: si queien les bombes, doncs que caiguessin.»⁴⁴ També explica com, en una de les rieres del poble, hi va quedar un tanc dels italians i tots els nens hi anaven a jugar i amb pedres destrossaven la maquinària i el mobiliari interior.

El seu germà, Jordi Pericot, també conserva el record de l'últim bombardeig al Masnou, el del 26 de gener de 1939, en el qual van morir 14 persones: «Quan hi havia la por dels bombardejos, anàvem al túnel que hi havia a sota del que és ara l'aparcament dels Cavallets o, si la cosa no semblava tan perillosa, ens posàvem a sota del llit, a casa, amb un llapis a la boca per l'ona expansiva de la bomba.»

Aquell bombardeig i l'entrada dels tancs italians de la divisió Littorio el 27 de gener de 1939 van marcar el final d'una guerra que, segons el Registre Civil, va provocar la mort de 385 persones al Masnou i una davallada important en els naixements.

La guerra va ser llarga. En tot aquest temps, els fills de *Doña María* van passar algunes temporades al poble de la seva mare, a Barberà de la Conca. Quan el record infantil es barreja amb una experiència tan traumàtica com la guerra, sovint dona com a resultat històries en què sempre queda espai per a una tendresa en bona mesura tràgica. Entre les llegendes que es conserven al

44. «Entrevista a Iago Pericot» a: Diversos autors, 1905/2005. *CEIP OCATA. Cent anys d'escola pública, ob. cit.*, p. 43.

poble, encara se'n pot sentir una que parla dels quatre nens entremaliats pixant des del balcó de la casa en què vivien i que mullaven els passejants del carrer. Joan Fuguet explica que «un dels darrers dies de la guerra en què s'apropaven avions a Barberà, el Iago va sentir dir al vell Camirlo: “no tingueu por, són dels nostris”. Amb aquest coneixement de la situació, un dia que es repetí una alarma semblant, el sabut Pericot va tranquil·litzar la concurrència tot dient: “No tingueu por, són els del Camirlo”».⁴⁵

Al Masnou, durant la guerra, l'escola de nenes d'Ocata en què treballava Maria Canaleta, segons comenta el seu fill Iago, «continuava estant oberta i s'hi feia una vida tan normal com era possible». Va ser en el moment d'acabar el conflicte, amb la constatació de la derrota, quan es van produir algunes de les imatges més colpidores que tant ell com el seu germà conserven al record: «El 26 o el 27 de gener van entrar els nacionals al Masnou (per cert, es van descuidar Alella i van haver-hi de tornar l'endemà). Recordo que tots estàvem amagats a casa perquè els sentíem que disparaven trets i que volien entrar a l'escola. La porta era tancada i la van trencar. Una cosa que em va impressionar molt va ser que, amb les seves botes, van trencar els pianos, les màquines d'escriure... En definitiva, van destruir les eines del sistema Montessori. Tenien ganes de trencar, de destrossar tot el que no era d'ells. Llavors, van picar a la porta de casa i van preguntar, en castellà, qui hi havia a dintre; els meus pares van contestar que el director i la directora de l'escola. Van demanar a la meva mare una bandera nacional, i la meva mare els va contestar que en tenia una de catalana, que si la tallaven podien fer-ne dues d'espanyoles. I així ho van fer.»⁴⁶

L'escena que reflecteix la violenta irrupció dels vencedors i les seves «ganes de trencar» també és recordada per Jordi Pericot: «Sentim picar a la porta de l'escola. Arribaven els falangistes dient “*Viva España*”. No vam obrir. Van entrar i el primer que vaig sentir va ser com trepitjaven les tecles d'un piano. Llavors vam sortir a veure què passava i resulta que els falangistes estaven dempeus sobre el piano de l'escola, cridant “*¡Viva España y viva Franco!*”, i totes aquelles coses. Era gent del Masnou. Recordo que hi havia un lampista de l'època, que ara ja és mort, i n'hi havia d'altres que no recordo.» Entre els records, Jordi conserva especialment fixats els sons: els de les tecles dels pianos sota la barbàrie i el d'algunes paraules: «Parlaven castellà. De cop i volta, els

45. Anècdota explicada per Joan Fuguet.

46. «Entrevista a Iago Pericot» a: Diversos autors, 1905/2005. *CEIP OCATA. Cent anys d'escola pública, ob. cit.*, p. 43.

que eren catalans de tota la vida, del Masnou, que s'havien amagat en l'època republicana, surten i parlen castellà. Un castellà horrorós, per cert. El primer que fan és demanar una bandera espanyola, i la meva mare va estripar la catalana i en va fer l'espanyola.»⁴⁷

Els dos fills de *Doña María*, tants anys després, encara narren amb claredat i detalls l'escena que exemplifica l'actitud dels guanyadors pel que fa a l'ensenyament. Jordi Monés i Pujol-Busquets ha estudiat en profunditat la història i el desenvolupament de la pedagogia i l'escola a Catalunya. Ja el 1981 va publicar un lúcid treball en què descrivia de quina manera es va transformar l'escola després de la victòria franquista: «En el món concret de l'ensenyament, no es tractarà pas de reorganitzar i reformar el que ja hi havia abans del 1939, sinó de muntar un altre tipus d'escola basada en concepcions neoescolàstiques més que no pas purament feixistes, i, això sí, extraordinàriament centralitzada.»⁴⁸ Aquests nous plantejaments «comportaven, no cal dir-ho, la destrucció total i absoluta de la política escolar republicana i, sobretot, de l'obra educativa de la Generalitat de Catalunya i d'altres organismes educatius catalans».⁴⁹ Dos dies després de l'ocupació de la capital catalana, el Ministeri d'Educació Nacional dictava una ordre que significava la supressió total dels centres culturals i educatius creats durant l'època republicana. L'adoctrinament polític del nou règim havia d'estendre's a tots els àmbits de la vida social, per tant, la premsa i l'escola van ser sotmeses a un control ferri. El Decret del 6 de desembre de 1940 establia que el Frente de Juventudes s'havia d'encarregar de l'educació física i la preparació política dels educands. Els mestres es van veure obligats a integrar-se al SEM (Servicio Español de Magisterio), totalment vinculat a la Falange, que imposava una manera d'entendre el sindicalisme com a part indissociable de les eines de control del sistema franquista. Al parer de Monés i Pujol-Busquets, «sembla evident que les concepcions pedagògiques que informaren l'ensenyament oficial, i pràcticament tot el privat, almenys en aquesta etapa, estaven dins els corrents de l'escola espanyola del segle XIX, vinculada fonamentalment al pensament contrarevolucionari de l'època de la Il·lustració».⁵⁰

47. Entrevista a Jordi Pericot, 11 de maig de 2016. Tant en el cas de Jordi com de Iago Pericot, si no s'esmenta una font diferent, les declaracions corresponen a les entrevistes fetes personalment.

48. MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *L'escola a Catalunya sota el franquisme*. Barcelona: Rosa Sensat/Edicions 62, 1981 (primera edició), p.14.

49. *Ibíd.*

50. *Ibíd.*, p. 17.

Si del que es tractava era d'arrasar tot allò que s'havia fet en temps de la República i, especialment, de desacreditar la idea que l'ensenyament havia de ser una funció pública, calia atacar i destruir els puntals que havien sostingut aquella concepció de l'ensenyament: els professionals que hi havien cregut i s'havien esforçat per fer avançar la societat mitjançant la instrucció. Calia, per tant, «depurar» el sistema educatiu, una tasca per a la qual es va crear la Comisión Depuradora del Magisterio.

Tots els mestres van ser, des del començament, posats en qüestió i van ser objecte de la depuració, tant si treballaven en el sector públic com en el privat. Com que calia demostrar la innocència, els i les mestres havien de demanar el reingrés al cos de professorat. Maria Canaleta, *Doña María*, havia cursat la sol·licitud de reingrés el 21 de febrer de 1939,⁵¹ en una carta adreçada al Jefe del Servicio Nacional de Primera Enseñanza, que ens aporta informació del que van comportar els anys de guerra a l'escola del Masnou. Feia la seva sol·licitud en els termes següents:

«Ilmo. Sr.

María Canaleta Abellá, de 43 años de edad, de estado casada, natural de Barbarrá (Tarragona), destituida del cargo de Directora de la Graduada de Niñas de Masnou por el comité rojo, obligándola a encargarse de un parvulario y más tarde de una Sección de la escuela que tiene en propiedad por oposición libre desde [el] 27 marzo de 1923, nº 5968 del Escalafón general, no habiendo desempeñado anteriormente otra Escuela en propiedad, a V.I. respetuosamente

SUPLICA se digne concederle el reingreso confirmándola en el cargo que venía ejerciendo antes del 18 de julio de 1936.

Gracia que desea alcanzar de la bondad de V.I. cuya vida guarde Dios muchos años.

Masnou 21 febrero de 1939

III AÑO TRIUNFAL»

La carta és plena de senyals de l'actitud de sotmetiment que el nou règim exigia a la població i, especialment, als professionals de l'ensenyament. La dignitat i l'exaltació quedaven reservades per a les persones que tenien el poder en el nou sistema. A més de l'imprès en què se «suplicava» el reingrés, calia presentar una declaració jurada en què, a partir d'unes preguntes establertes, havien de

51. Tots aquests documents i altres a què es farà referència pertanyen a l'expedient consultat a l'Archivo General de la Administración a la localitat d'Alcalá de Henares.

detallar les seves activitats durant la guerra per tal de veure en quin bàndol havien pres part i quina havia estat la seva implicació. S'interrogava, entre altres aspectes, sobre on es trobava la persona en qüestió en el moment de l'alçament militar, quins actes havia executat per afegir-s'hi, quins serveis es van fer «*bajo el mando de jefes marxistas*», quins ascensos o remuneracions especials es van rebre al seu càrrec després del 18 de juliol de 1936, si havia estat destituïda, si s'havia pertangut o es pertanyia a algun partit polític, si s'havia format part de comitès, on s'havia exercit la seva tasca, si s'havien tingut càrrecs de responsabilitat de guerra, si havia format part de les milícies del Front Popular, si s'havia residit en algun país estranger, quin dia s'havia fet la presentació i persones que avalessin la seva declaració. *Doña María* va deixar moltes d'aquestes preguntes en blanc. A partir de la seva declaració jurada i signada, podem saber que l'«*alzamiento nacional*» la va trobar al Masnou, que, amb posterioritat al 18 de juliol de 1936, va tenir un ascens a 5.000 pessetes «*por corrida de escalas*», que no va deixar de cobrar «*sus haberes*», que va ser destituïda del càrrec de directora de l'escola graduada nacional i que el seu grau superior «*fue convertido en una guarderia de párvulos*», que es va fer militant de la FETE (Federación Estatal Sectorial de la Unión de Trabajadores) des del 27 d'agost, que no va sortir mai de Catalunya durant «*el período rojo*», que el mateix dia «*de la liberación del pueblo*» es va presentar a les autoritats locals i que proposava com a avals de la seva declaració «*autoridades civiles, judiciales y eclesiásticas; todas las personas de solvencia moral de la población y Sr. Capella, ingeniero, y Don Pablo Bertran, presidente del Casino*». Com a punt final, al qüestionari es demana que s'indiqui allò que sàpiga del període revolucionari. Maria Canaleta ho va resumir així:

«*Al quedar disuelta la Escuela por el comité rojo, las maestras fueron dispersadas ejerciendo en distintos locales. No sé de su última actuación, pero me consta que son dos personas dignas de cuando actuaban conmigo. d) No presté adhesión al gobierno marxista i) El ayuntamiento condenó a mi familia al pago de un donativo y una cuota semanal de 10 pts. El comité rojo de mi pueblo natal me robó de 15 a 20 mil pesetas producto de la venta de tres cosechas de vino. j) No pertenezco ni he pertenecido a la masonería.*»

Els expedients de depuració són una bona mostra de com la burocràcia i l'administració franquista van esdevenir agents repressors i amenaçadors. Els mestres podien sentir la pressió que s'exercia sobre ells i fins a quin punt eren els vençuts en un sistema que no els posaria les coses gens fàcils per reintegrar-se. Com a part del procediment de depuració, el mes de juliol de 1939, el president de la Comisión Depuradora del Magisterio, Manuel Marín Peña, enviava a l'Ajuntament del Masnou una notificació en què instava l'Administració local a

«comunicar a esta Comisión los informes que posea sobre la conducta religiosa, profesional, político-social, y particular» de Maria Canaleta. La carta s'acompanyava amb un qüestionari que havien de respondre les persones que tenien algun tipus de poder càrrec o autoritat al municipi i que exposava les preguntes següents:

- Conducta religiosa, política y social anterior al 18 de julio de 1936:
- Conducta durante la dominación rojo-separatista.
- Ideas separatistas.
- Labor catalanista en la escuela y fuera de ella.
- Publicaciones catalanistas.
- Partidos políticos y organizaciones sindicales a que ha pertenecido.
- Conducta profesional y privada.
- Concepto general.

El qüestionari es va enviar a l'alcalde de llavors, Josep Jaume Millet, que, tot i que, en termes generals, considerava que tenia «buena conducta», també deixava constància que tenia idees catalanistes i que «tenia una preferencia a la enseñanza en catalán». També va ser sondejat el capellà, que va afirmar que *Doña María* va ser molt molestada pels dirigents «rojos», que complia els seus deures religiosos, que no tenia idees separatistes i que havia pertangut forçosament a la UGT. Així doncs, l'avalua en termes generals amb una conducta «buena». Un altre exemple de com es valorava la integració de Maria Canaleta en el teixit social es troba en les respostes del president de l'Asociación de Padres de Família, Francisco Pujadas. Com a conclusió general, va afirmar que «en esta población está bien conceptuada, aparte sus ideas catalanistas». Per a Pujadas, les idees de *Doña María*, que «han sido siempre catalanistas», no van ser un impediment perquè mantingués una bona conducta, tant religiosa com social. En termes similars es va pronunciar el cap de la Guàrdia Civil al Masnou. Si bé no dubtava a reconèixer una «buena conducta tanto religiosa como social», va prioritzar altres aspectes, com les seves idees catalanistes per, al final, avaluar la mestra objecte de l'expedient amb un concepte general de «Regular, pues aunque pertenece a F.E.T. y de las J.O.N.S., no se puede negar que en el fondo es separatista».

Aquests qüestionaris ajuden a fer-se una idea de fins a quin punt el futur d'una persona podia dependre dels judicis de les autoritats o bé de delacions, una pràctica que també va ser habitual durant la dictadura franquista. La bona consideració que es desprèn de les respostes de les autoritats sondejades no va impedir que, l'11 de setembre de 1939, la Comisión Depuradora enviés a *Doña María* un «pliego de cargos» en què se li feia saber que, com a conseqüència del fet que «sus ideas catalanistas son públicamente conocidas», tenia un termini de deu

dies per recopilar tota la documentació que estimés pertinent «*para su descargo*». Més enllà de les conclusions extretes de la declaració jurada de la mestra i de les respostes al qüestionari de l'alcalde, el capellà o el cap de la Guàrdia Civil, a l'expedient de Maria Canaleta es conserva un document del 7 de setembre que actua gairebé a mode de sentència en què el secretari de la Comisión Depuradora, Federico Camp Llopis, certifica que a l'expedient d'una altra mestra, companya a l'escola nacional del Masnou, Teodora Bové Durán, es declara textualment que «*Doña María Canaleta Abellá, Directora de la Escuela Graduada de Masnou, por ser notorias y públicas sus ideas izquierdistas, simpatizando con el Gobierno rojo*». Només quatre dies després s'emetia el *pliego de cargo*, l'entrada del qual es registrava a l'Ajuntament del Masnou el 14 de setembre de 1939.

Començava de nou el periple en què la mestra, si volia seguir exercint la seva professió, s'havia d'embarcar per aconseguir convèncer el Ministeri i els seus representats que era una persona apta per al magisteri. Però no només això, es tractava que, com a darrera humiliació per part dels vencedors, els mestres declararessin una afecció i una fidelitat fèrries cap al règim que havia trencat, com els bàrbars que trepitjaven les tecles del piano, tots els ideals en què havien cregut i pels quals havien treballat. No és difícil imaginar-se el dramatisme que aquests esdeveniments podien suposar per a una dona que havia crescut en l'ambient del cooperativisme de Barberà de la Conca, on, des de la infància, havia vist com les persones es llançaven al carrer per manifestar la seva opinió i oposar-se contra tot allò que els semblava injust.

Cal tenir en compte, a més, que el marit de *Doña María*, Josep Pericot Llorensí, es trobava immers en el mateix procés i amb la mateixa incertesa sobre el present i el futur de la parella i la família que havien fundat. En aquesta insistència per part de l'administració franquista, molts anys després, el fill de la parella de mestres Jordi Pericot, creu veure-hi «un inesperat i últim acte sàdic per part del franquisme. No hi ha acte més pervers que, després de tot el que van passar, a més a més els fessin declarar públicament l'adhesió i l'entusiasme pels seus propis botxins».

Com que el plec de càrrec acusava *Doña María* de tenir idees notòries d'esquerres i d'haver simpatitzat amb el govern «*rojo*», es tractava llavors d'aconseguir que la denúncia quedés infundada. De fet, ja en el primer qüestionari havia intentat mostrar-se com una persona no vinculada a la revolució i havia estat avalada en aquest sentit, però exhibint el sadisme a què es referia Jordi Pericot, el sistema franquista havia de continuar humiliant les víctimes perquè reneguessin dels principis ideològics o polítics que havien defensat abans de la derrota. El 16 de setembre de 1939, Maria Canaleta Abellà inicia el procediment

de resposta amb una carta adreçada al president de la Comisión Depuradora en què es declara «*dolorosamente sorprendida por el cargo que se me hace*». Calia sobreviure enmig d'un règim totalitari i brutal. La discussió, el raonament o el debat quedaven absolutament descartats, per la qual cosa es feia necessari apel·lar al més bàsic per aconseguir la mínima gràcia que permetés continuar vivint en unes rutines que mai no podrien ser considerades com la normalitat, però sí que els permetrien continuar vivint, a ella i la seva família. *Doña María* intentà construir l'argumentari que havia de semblar suficient per permetre-li sobreviure en el nou sistema:

«Debo declarar

Que procedente de un extremo de la provincia de Tarragona, donde ni se habla de catalanismo, vine aquí sin ninguna idea política a dedicarme exclusivamente a mi trabajo y durante los últimos 11 años otros han sido mis quebraderos de cabeza dedicando por entero mis horas libres a mis cuatro pequeñuelos, que Dios me conserve, los cuales han estado siempre a mi único cuidado absorbiéndome incluso las horas que otras mujeres dedican a las diversiones. Y en estas condiciones ¿de dónde sacaría yo el humor y el tiempo para pensar en política? Solo hay un malvado en el mundo que puede haber inventado semejante cosa; quizá con el propósito de vengarse de los que despreciaron sus doctrinas.

»Un catalanista podía muy bien haber aprovechado la Escuela para sus propagandas en tiempos de la enseñanza catalana obligatoria y no obstante mis alumnas han salido de ella poseyendo bien el idioma castellano cuya enseñanza puedo probar con los cuadernos de clase de las alumnas de aquella época.

»No poseo el certificado de estudios de catalán por no haber tomado parte en los exámenes, ni asistí a los cursillos celebrados en Masnou para los Maestros de la localidad, que, cómodamente pudieron obtener el certificado.

»Y en otro orden de cosas diría que en mi casa durante la guerra, se ha rezado todas las noches por el triunfo tan brillantemente conseguido por las armas del Caudillo y si nuestras pobres oraciones en algo pudieron influir, ellas van continuando en la confianza de que Dios tampoco nos abandonará en los actuales momentos.

»Por Dios, por España y su Revolución Nacional-Sindicalista.»

En la figura de *Doña María* no es busca ni s'ha buscat l'arquetip d'heroïna. Precisament aquest punt la converteix en un personatge molt més ric i ple d'atributs que serveix de model o exemple, com succeeix amb les llegendes. *Doña María* no respon al model de la militant o líder política o sindicalista que va perdre una guerra i, com a conseqüència, va ser afusellada, empresonada

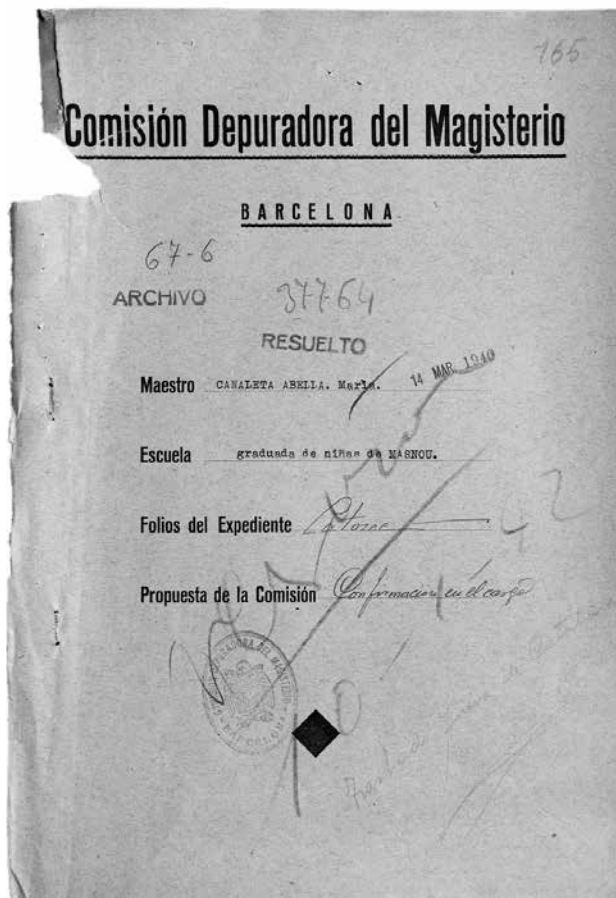
o castigada amb l'exili, entre les nombroses formes que va adoptar la derrota per a moltes persones que es van situar en la primera línia de la batalla. De la seva carta exculpatòria es pot deduir on es trobava el seu front de batalla: els seus fills, la seva vocació pel magisteri i la supervivència. Altres documents ens han permès veure que no va adoptar una posició de significació ni durant la República ni durant la guerra. I és precisament per aquest motiu que el seu cas adquireix una gran dosi de dramatisme: perquè exemplifica com el nou règim, en la seva voluntat d'esborrar qualsevol rastre de la República, va exercir la repressió no només sobre els líders o responsables de la revolució contra la qual lluitaven, sinó contra qualsevol persona que pogués significar una amenaça, per petita que fos, contra el seu pensament i la visió del món que volien imposar. L'historiador Francisco Morente Valero ha descrit amb gran solvència i claredat els mecanismes de la depuració franquista, que considera un dels mecanismes de control i repressió política i social menys espectacular que el desplegament de la violència però igualment efectiu. La depuració és una de les estratègies que, segons l'estudiós, van «permetre al règim de mantenir-se durant gairebé quatre dècades tot limitant la capacitat de resposta de les forces d'oposició i, al mateix temps, facilitant l'extensió d'un sentiment d'acceptació passiva del sistema per amplis sectors de la població».⁵²

Tres dies després de la carta exculpatòria que va enviar Maria Canaleta, el cap local de la Falange Española y de las JONS signava també un informe en què deixava constància que la seva organització havia trobat en Maria Canaleta «una colaboración entusiasta, decidida y de fervorosa adhesión a nuestro Glorioso Movimiento, no observando ni particularmente, ni en el desempeño de su cargo, así como por las averiguaciones practicadas, el menor indicio de sentimientos o ideas catalanistas».

També amb data del 19 de setembre, el «cura ecónomo» signava un altre informe en què es remarcava que la mestra només dedicava tots els seus esforços a la cura dels seus quatre fills i de la seva tasca escolar, «en la cual jamás ha mezclado la propaganda catalanista, a pesar de ser tan propicio a ello el ambiente de los últimos años».

La carta d'exculpació i els avals requerits semblaren tenir, en un primer moment, els efectes perseguits, i el 27 d'octubre de 1939, el president i el secretari de la Comisión Depuradora adrecen una notificació a la Comisión Dictaminadora

52. MORENTE VALERO, Francisco. «El magisteri català a la postguerra: repressió i control ideològic». A: *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 7, (1996), p. 140.

Portada de l'expedient de depuració de Maria Canaleta Abellà. ARCHIVO GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN

de Expedientes de Depuración del Ministerio de Educación Nacional en la qual, després d'examinar l'expedient, proposen la confirmació en el càrrec de *Doña María*, en considerar que l'acusació de què havia estat objecte apareix suficientment rebatuda en les seves exculpacions.

La documentació analitzada ens permet creure que a *Doña María* se li va comunicar el 23 de gener la seva rehabilitació provisional. L'expedient esdevé un testimoni privilegiat per observar els termes reals en què s'exercia el poder i el sotmetiment, com també s'hi pot copsar de quina manera els individus utilitzaven aquests canals de comunicació. De sobte, la insti-

titució resulta, mitjançant la burocràcia, els tràmits i els papers, un espai del qual la mestra no pot sortir, un espai invisible però no menys ofegador.

Malgrat els testimonis aconseguits i l'informe en què es proposava la confirmació en el càrrec, la Comisión Superior Depuradora Dictaminadora de Expedientes de Depuración, el 10 de febrer de 1940, envia una comunicació en què proposa a *Doña María Canaleta* el «*traslado fuera de Cataluña con prohibición de solicitar cargos vacantes durante un periodo de cinco años e inhabilitación para el ejercicio de cargos directivos y de confianza en Instituciones Culturales y de Enseñanza*». Hem destacat el verb *proposa* per fer incidència en el dramàtic cinisme que s'exhibeix en l'ús del llenguatge.

Ja s'ha fet esment de com l'estudiós Morente Valero ha deixat constància del fet que la repressió franquista no es va reduir a les execucions i als empresonaments, sinó que les represàlies professionals «van ser una de les armes preferides de les autoritats franquistes per aconseguir un doble objectiu: sancionar conductes passades i prevenir conductes futures». ⁵³ Entre les represàlies professionals que complien una doble funció, preventiva i punitiva, Morente Valero considera que la més emblemàtica va ser la que s'exercí sobre els mestres i altres professionals de l'ensenyament, ja que des de la dreta se'ls havia assenyalat com els principals responsables de la pèrdua dels valors tradicionals en la societat espanyola. Els moviments de renovació de l'ensenyament que havien prosperat a Catalunya entre finals del segle XIX i principis del XX eren exemples clars d'aquesta voluntat de canvi, que, alhora, va ser un dels objectius principals, des dels inicis de la guerra, de la contrarevolució del bàndol insurrecte. Per tant, la depuració del magisteri havia de ser, en paraules de Morente Valero, «un element cabdal en aquesta ofensiva contra l'obra escolar republicana». ⁵⁴

L'expedient de Maria Canaleta ens permet constatar un dels fets que descriu l'estudiós: l'arrencada un xic caòtica de la depuració, que es va dur a terme des dels principis mateixos de la Guerra Civil. S'hi va crear una complexa legislació creada per la Comisión de Cultura y Enseñanza de la Junta Técnica del Estado, presidida per l'escriptor José María Pemán. Els mestres depurats podien patir sancions que anaven, com en el cas de Maria Canaleta, des de la inhabilitació per a càrrecs directius fins a la separació definitiva de l'ensenyament. Entre els dos extrems, se situaven altres càstigs, com ara la suspensió temporal de feina i sou, el trasllat forçós de localitat –que també van patir Maria Canaleta i el seu marit Josep Pericot– i la jubilació forçosa. Segons la legislació que s'havia creat *ad hoc*, les conductes que es castigaven eren la militància en organitzacions polítiques i sindicals partidàries de la República, la ideologia d'esquerres o nacionalista i «l'actuació professional desenvolupada “en un sentido disolvente”», segons explicava Pemán. ⁵⁵ Els mestres immersos en processos de depuració havien de demostrar, amb el seu testimoni i amb avals, que la seva actuació professional no havia caminat mai en aquell «sentido disolvente». Durant la guerra, la legislació específica creada per a les zones «alliberades» de Catalunya establia que els mestres s'havien de presentar davant la Sección Administrativa de Primera

53. *Ibíd.*, p. 139

54. *Ibíd.*, p. 142

55. *Ibíd.*, p. 143.

Enseñanza per tal de sol·licitar la readmissió al servei, i havien de presentar, com ho van fer Maria Canaleta i Josep Pericot, una declaració jurada i dos certificats d'adhesió al Movimiento. En els seus estudis, Josep González-Agàpito i Salomó Marquès i Sureda han trobat un altre mestre depurat al Masnou: es tracta de Ricard Barqué Ramos⁵⁶.

Tot i que Catalunya era l'únic territori que havia tingut durant uns anys una administració autònoma amb competències en ensenyament, Morente Valero considera que els processos de depuració no van ser gaire diferents que a la resta de l'Estat. L'element que possiblement sí que feia diferents els processos a Catalunya i al País Basc era el nacionalisme: «La militància, les activitats i les idees d'esquerra eren més durament castigades que les relacionades amb posicions nacionalistes, però (...) la combinació d'esquerranisme i de nacionalisme era la pitjor possible, sempre des del punt de vista dels repressors.»⁵⁷ Així, el cas de Maria Canaleta i Josep Pericot –i els seus expedients obtinguts de l'Arxiu General de l'Administració, a Alcalá de Henares–, constitueix un exemple que tristament podem considerar canònic, en el sentit que va seguir escrupolosament tots els passos marcats per la legislació franquista. El trasllat obligat fora de Catalunya era la sanció habitual quan es produïen acusacions de caràcter nacionalista.

Als seus treballs, Morente Valero vol rebatre la idea, que considera un lloc comú, que les vacants que van deixar els mestres catalans represaliats es van omplir amb una allau de mestres castellans que van venir a espanyolitzar Catalunya. Els mecanismes del franquisme eren tan poderosos i efectius que no van necessitar aquest reemplaçament, ja que tenien molts més mitjans a l'abast, «com ara la pressió i la coerció sobre els mestres i les mestres en exercici, el seu control asfixiant per la inspecció, la contractació massiva d'interins ideològicament afins (encara que la major part eren catalans, com les llistes que apareixen al butlletí oficial de cadascuna de les quatre províncies mostren) i la promoció a càrrecs de responsabilitat (com ara la direcció de les escoles graduades) de mestres que, durant la República, s'havien destacat a Catalunya per la seva oposició a les iniciatives que pretenien impulsar l'ús del català a l'escola».⁵⁸

56. GONZÁLEZ-AGÁPITO, Josep i MARQUÈS I SUREDA, Salomó. *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996. p. 126. Més endavant veurem que Josep Pericot Llorenç fa referència a aquest mestre en una resposta al seu *Pliego de cargos*.

57. MORENTE VALERO, Francisco. «El magisteri català a la postguerra: repressió i control ideològic», *ob. cit.*, p. 145.

58. *Ibid.*, p. 147.

El resultat dels processos de depuració, de substitució i de repressió dels mestres catalans va donar, com a conseqüència, segons Morente Valero, «un viatge cap al passat».⁵⁹ Una sensació semblant van experimentar els fills de Maria Canaleta i Josep Pericot Llorensí quan van haver de viatjar cap a Pinarejo, la localitat de la província de Conca on va ser destinada. L'homonímia entre la comarca de la Conca on havia nascut i crescut i la província castellanomanxega on va ser destinada afegeix –si és possible– més confusió a tota la història.

El procés de depuració del seu marit, Josep Pericot, va ser pràcticament idèntic i va resultar sancionat també amb la prohibició de sol·licitar càrrecs vacants durant un període de cinc anys i la inhabilitació per a l'exercici de càrrecs directius i de confiança en institucions culturals i d'ensenyament. En el seu cas, al *pliego de cargos*, es destacava, en primer lloc, l'acusació d'haver pertangut a Acció Catalana Republicana i, en segon terme, el fet que hagués manifestat en públic idees separatistes. Durant la instrucció del seu expedient, l'interessat es va esforçar, tal com requeria el protocol, i amb el suport de les autoritats del poble, a demostrar la seva afecció al règim, a desmentir les suposades idees separatistes i a demostrar com ell mateix havia estat víctima del govern *rojo* durant la guerra. Ni els avals ni les manifestacions d'adhesió al nou règim no van servir per eximir-lo del càstig. La nova destinació va ser la localitat de Toral de Fondo-Riego de la Vega, a la província de Lleó. Llavors ja era un home malalt, per la qual cosa, gràcies a un certificat mèdic, no va arribar mai a prendre possessió de la nova destinació, sinó que es va traslladar, amb tota la família, a Pinarejo.

Com ja s'ha dit, la *proposta* de trasllat fora de Catalunya per a *Doña María* va ser enviada el 10 de febrer de 1940. El viatge, però, no va ser efectiu fins al mes de novembre del mateix any, quan marxà cap a la localitat de Conca. Si, fins aleshores, els testimonis de Maria Canaleta Abellà i Josep Pericot Llorensí havien estat exemples concrets de la multitud de processos de depuració que es van dur a terme durant els primers anys de la dictadura, a partir d'aquell moment, els arxius donen fe de com la mestra represaliada no es va rendir, sinó que encara li van quedar forces per continuar la seva lluita contra la burocràcia franquista per reclamar la revisió del seu cas. Ja hem comentat que el de Maria Canaleta no és el testimoni dels grans personatges històrics mundials⁶⁰ sobre els quals recau la responsabilitat de prendre decisions transcendents

59. *Ibíd.*, p. 146.

60. Aquesta és una definició de Hegel, la descripció i anàlisi de la qual prenc de: LUIS PARDO, José. *Estudios del malestar*. Barcelona: Anagrama, 2016.

que determinaran el decurs de la història, sinó el dels individus que, amb els seus petits gestos, aconseguïen, en primer terme, sobreviure, i, després, modificar i determinar, com a mínim, una part de la vida de les persones que els envolten. I per això mateix també acaben formant part de la història. Per tant, la nostra heroïna va lluitar amb les eines que tenia al seu abast i utilitzant l'únic llenguatge que les circumstàncies li permetien.

Per sobreviure, calia seguir les normes imposades –mai *proposades*– pel poder franquista. Així, el 15 d'abril, adreça una carta, que la retòrica administrativa dels nostres dies ens permetria anomenar *instància*, per demanar que es revisi la seva sanció. La carta, tant materialment com pel seu contingut, conté un gran dramatisme i té la capacitat de provocar un seguit de reflexions i debats sobre aspectes inabastables, però alhora molt presents en el decurs de la construcció del personatge que estem fent.

A la part superior esquerra del document hi ha dos segells postals que volen representar la «*protección de huérfanos del Magisterio*»: una figura que evoca Jesucrist, amb aurèola, situat a l'esquerra, està impartint una mena de lliçó o ensenyança a un grup de nens i nenes que l'observen detingudament. Jesús vetlla per aquests nens, que hem d'interpretar com els infants desorientats, orfes, que han quedat desemparats, però que compten amb la seguretat que Déu vetlla per ells. Al costat d'aquests dos segells, un altre amb l'escut imperial franquista i, a sota, a poca distància, comença la carta que *Doña María* va adreçar al Ministro de Educación Nacional sol·licitant-li la revisió del seu cas. L'interès del document en justifica la reproducció íntegra:

«María Canaleta Abellá, de 44 años de edad, casada, natural de Barbará (Tarragona) con cédula personal de IIª clase nº1857, Maestra nacional de Masnou (Barcelona), desde el año 1923.

»Expone: que reanudó las clases en mayo del año anterior a consecuencia de los informes investigados personalmente por la Guardia Civil.

»Que con fecha 23 de enero último, desde la Inspección, le fue comunicada su rehabilitación provisional por la Dirección General.

»Víctima de una denuncia, seguramente con miras interesadas y aguardando con impaciencia la vacante, o de un malvado vengativo despedido por el desprecio con que fueron recibidas sus ideas, que de los dos casos hay indicios y otra cosa no puede ser, recibió a mediados de septiembre un pliego de cargos de la Iltre. Comisión Depuradora de Barcelona, concebido en los siguientes términos: “Sus ideas catalanistas son públicamente conocidas” sin señalar un hecho, sin una frase, ni nada que pudiera dar apariencias de verdad a tal absurdo.

»Por su nacimiento procede la exponente de un país donde no se habla de esto y por su matrimonio con el hijo de un excombatiente de la guerra Carlista, en su casa no ha habido nunca otra prensa que la Tradicionalista siguiendo muy antigua costumbre.

»La única época en que podía manifestar tales ideas, la roja, fue perseguida por los comités locales precisamente por no sustentarlas.

»Querían obligarla a pasar a la disuelta Generalidad y se negó, como también a cursar los estudios de catalán para Maestros, cuyo certificado no posee.

»La fe en Dios y en su inocencia, en su contestación se limitó a acompañar un certificado del Rdo. Sr. Cura Párroco y otro del Delegado de J.J. que por ser los dos Sres. que están en contacto directo y constante con la Escuela, le parecieron los más indicados, y así las cosas consideró cancelado el asunto. Acabó de convencerla el hecho de que habiendo sido solicitados de Falange y Ayuntamiento informes de los Maestros de Masnou, no se recibió ninguna petición sobre la firmante.

»Por la prensa profesional se enteró, con viva sorpresa de la que participan cuantos conocen la noticia, de que su nombre figura entre los Maestros que deben trasladarse fuera de las provincias catalanas (0.14 marzo, 1940) publicada en el B.O. de la provincia de Barcelona, 14 de abril.

»Exmo. Sr. no la contraría salir de un país donde ha sufrido tanto; donde se acechaba a su esposo para asesinarle; donde le han arrebatado sus ahorros y los productos de su casa paterna; lo que le duele en el alma es la sanción y la paralización de los estudios preparatorios de sus cuatro hijos, orientados hacia la Escuela Industrial que por su proximidad podrían frecuentar fácilmente.

»DOCUMENTACIÓN QUE ACOMPAÑA

»1-AYUNTAMIENTO

»2-FALANGE

»3-CURA PÁRROCO

»4-JUZGADO

»5-CORONEL DON FEDERICO VIGIL

»6-SECRETARIO GENERAL MISIONES DIÓCESIS BARCELONA

»7-BANDERA NACIONAL que, como las imágenes de la Escuela, guardadas en otro lugar, deseaba fueran las mismas las que un día volvieran a ocupar el sitio que les corresponde.

»Además los Sres. Cayetano Martín de La Línea de la Concepción (Cádiz) y Luciano Pou Hidalgo de Quintana de Cardona (Barcelona), podrían justificar el trato que recibieron, compartiendo el pan que necesitaba para sus hijos, durante la semana que estuvieron ocultos en casa de la firmante, esperando la entrada del Glorioso Ejército con el fin de quedar incorporados a la España Nacional. Con la ayuda de Dios, que bien se necesitaba para burlar la vigilancia roja, se logró lo propuesto.

»Por todo lo expuesto y el valor que pueda representar la adjunta documentación, humilde y respetuosamente a V.E.

»SUPLICA se digne admitirle la revisión del expediente y levantarle la sanción si lo considera justo divina y humanamente.

»Es gracia que espera alcanzar de la bondad de V.E. cuya vida guarde Dios muchos años.

»Por Dios, por España y su Revolución Nacional-Sindicalista.

»Masnou, Barcelona 15 de abril de 1940.»

Els documents que acompanyen la sol·licitud de Doña María guarden moltes similituds amb els que ja havia aportat durant l'expedient de depuració inicial. L'alcalde, Josep Jaume Millet Cunill, en el seu certificat deixa constància que la interessada és persona «*de buena conducta y de buenos antecedentes, fiel cumplidora del cargo que tiene confiado, sin que haya dado motivo de queja por ningún concepto; siendo su labor pedagógica apreciada y estimada por el público y por las Autoridades locales dando las enseñanzas en Lengua Oficial, sin que a esta Alcaldía le conste que se haya dedicado nunca a labor separatista ni catalanista.*»

Fernando Galera Isern, Delegado de Información e Investigación de la Jefatura Local de Falange Española Tradicionalista y de las JONS també constata la «*conducta intachable, católica, patriótica y considerada en un todo adicta a la Causa Nacional*» de Doña María. Entre la retòrica pròpia d'aquesta burocràcia humiliant, un paràgraf resulta d'interès especial per continuar construint el tarannà de la nostra protagonista: «*Que su labor en la enseñanza a sus discípulas se ha distinguido siempre por sus actividades, lo que le ha valido el aprecio de la población y de los padres de familia que gracias a ella sus hijos han recibido la instrucción en idioma castellano y católica.*»

El cura ecònom, per la seva banda, considerava Doña María una bona col·laboradora en la preparació religiosa de les seves alumnes. Mentre que Pablo Bertran Collell, jutge municipal del Masnou, insisteix en un factor que en aquesta fase de revisió ha adquirit més importància per tal de demostrar la fidelitat de la mestra represaliada al règim: la insistència en la seva condició de víctima, ella també, de l'època roja. Els castigats han d'exhibir i fer gala de la seva afeció contra qui els humilia, en una estratègia repressiva que vol assegurar-se la neutralització dels valors i ideals abans defensats: aquest és un dels mecanismes que faria possible la passivitat a què feia referència Morente Valero i que seria un dels factors que farien possibles quaranta anys de dictadura.

Segons la descripció del jutge, Maria Canaleta «*recuerda con horror las persecuciones rojas que incluyeron a su esposo entre los que habían de ser asesinados y que*

durante los 17 años que lleva prestando sus servicios en esta población, ha observado siempre una conducta ejemplar. Durante el período rojo fué destituida por el comité separatista obligándola más tarde a aceptar una escuela de párvulos de 3 a 5 años por considerar sus ideas peligrosas para alumnos de más edad».

El coronel de Caballería retirat Federico Vigil Asensio també va signar un dels avals amb què es testimoniava la tasca de la mestra a favor de l'ensenyament del castellà. En els mateixos termes es pronunciava Raymundo Mañé y Plana, Secretario General de Misiones de la Diócesis de Barcelona i capellà beneficiat de la Sagrada Família del Masnou. Sempre amb el mateix objectiu, a la declaració de Josefa Forns es troba una anècdota que serveix per il·lustrar, a més del procediment burocràtic, l'enorme agitació i complexitat del moment i les diverses situacions conflictives a què Maria Canaleta va haver de fer front al capdavant de l'escola durant la guerra: *«En los primeros tiempos del período rojo, fui testigo presencial del siguiente hecho ocurrido en la Escuela Nacional de Da. María Canaleta. Durante un registro practicado en dicha Escuela, ordenado por el comité rojo al incautarse de las Escuelas, las mujeres que lo llevaron a cabo, hallaron escondida en un baúl existente en una dependencia de Da. María Canaleta una bandera Nacional cuyo hallazgo llenó de júbilo a unas mujeres y de espanto a otras por las fatales consecuencias que podía reportar a la Sra. Maestra de haber prevalecido el criterio de las primeras de llevar la bandera al comité. Después de deliberar apasionadamente, se convino en que la bandera en vez de ser presentada al comité, fuera quemada en el patio de la Escuela, como así se hizo.»* Segons aquest testimoni, ja es pot saber per què els feixistes que van entrar a l'escola tot just després de guanyar la guerra no van trobar la bandera. I es constata, alhora, que no devia ser la mateixa bandera que la que es presenta formant part d'aquest expedient atenent al que s'indica en la sol·licitud de revisió, en què s'afirma que aporta una bandera.

El plec de documents enviats per a la revisió es tanca amb una declaració en què es torna a fer incidència en el fet que *Doña María* sí que ensenyava el castellà. Un exemple de l'afecte que la mestra suscitava entre els pares i mares de les seves alumnes és que signen aquesta darrera declaració noranta persones.

Encara hi hauria un annex més a la sol·licitud. Es tracta del certificat de bona conducta que va signar el llavors alcalde del Masnou, Jaime Buch Vallverdú, i que torna a fer incidència en el fet que la represaliada *«ha actuado de conformidad a las disposiciones ordenadas»*. Aquest document va ser enviat per la interessada el 2 de desembre de 1940, ja des de Pinarejo.

A l'Arxiu Municipal del Masnou es conserva un document, amb data del 7 de novembre de 1940, en què Maria Canaleta certifica que ha cessat en el càrrec

de mestra directora de la Escuela Nacional Graduada de Niñas de la Villa de Masnou i que ho fa en haver estat nomenada mestra de la Escuela Nacional de Niñas de Pinarejo. Dos dies després, l'alcalde signa una carta adreçada al Jefe de la Sección Administrativa de Primera Enseñanza de Barcelona en què, a més de constatar el cessament de Maria Canaleta Abellà, es procedeix a la designació i el nomenament d'una altra mestra «*para que se encargue de la referida sección y grado, el cual en la actualidad quedó vacante y sin funcionar este grado*» (sic).

A finals del 1940, Jordi Pericot Canaleta tenia nou anys, per la qual cosa conserva un record clar d'algunes de les experiències viscudes allà. En parlar-ne, utilitza la paraula *trauma*, especialment recordant la sortida del Masnou. Viatjava en tren tota la família en les condicions gairebé infrahumanes de l'època. «No anàvem en un vagó com els dels nazis, però les condicions eren horribles», explica.⁶¹ Van arribar fins a Albacete, on van haver d'esperar fins que arribés el taxi que els havia de portar fins a Pinarejo. La família portava queviures per al viatge i per a l'arribada. Per les incomoditats del trajecte, un dels petits va vomitar sobre el pa que duïen per menjar. Conserva amb claredat el record del fàstic i l'angúnia que va experimentar. La situació era tan precària que llençar aquell pa hauria estat un excés o una excentricitat fora de seny, per la qual cosa, el pa es va conservar després de netejar-lo.

Una altra imatge d'aquell moment perviu a la memòria de Jordi Pericot: l'arribada a Pinarejo i la manera com van ser rebuts. El contrast amb el que havien viscut al Masnou va ser «brutal, era gairebé com trobar-se a la prehistòria; la prehistòria pedagògica, segur». No hi arribaven els cotxes, no hi havia carretera, només un camí de carro pel qual els trajectes es feien amb burro.

A Pinarejo, la família Pericot Canaleta hi va passar gairebé dos cursos escolars. Els nens van anar a classe amb *Don Vicente*, partidari del mètode de «*la letra con la sangre entra*», clarament en contrast amb els mètodes pedagògics que *Doña María* havia seguit a l'escola i amb els seus fills, que recorden com havien experimentat amb el mètode Montessori, fent lletres amb paper de vidre, aprenent a lligar fils i cordills...

A més de Don Vicente, els germans Pericot Canaleta comparteixen un altre record: una casa amb una paret que queia i que, per sostenir-la, algú hi havia posat el tronc d'un arbre. Els germans riuen en recordar-ho. Quan plovia, l'aigua entrava a la casa i la porta es tancava «automàticament, sense haver d'empènyer-la per la inclinació de la paret». Al cap dels anys, la imatge ha quedat com

61. Aquesta afirmació, com tot el relat que segueix, són extrets de l'entrevista mantinguda a casa seva l'11 de maig de 2016.

una escena pròpia d'una pel·lícula del neorealisme italià: escenes que llavors es vivien amb normalitat, gairebé sense ser conscients de la seva duresa, perquè l'important era superar-les, transcendir-les i sobreviure, gairebé sense temps de pensar en la irregularitat, la irracionalitat o la injustícia que suposava haver de viure-les. Tot això vindria després, quan ja tot és record.

En la narració que Jordi Pericot fa d'aquells anys, encara hi ha un altre personatge que reclama un protagonisme especial per la seva condició de símbol i emblema d'una època. Es tracta del venedor de «*sustancia*». Com aclareix el narrador, «no es tracta d'un aristotèlic que oferís substàncies anímiques o psicològiques», sinó que era un venedor ambulat que havia aconseguit l'os d'un pernill i que l'oferia com a substància per al caldo. Exactament, no venia l'os per a un brou, ni tan sols un tros de l'os, sinó que, a canvi d'una *perra gorda* o dues, deixava l'os perquè bullís amb el brou durant el temps pactat. Un cop transcorreguts els minuts a què donaven dret les *perres gordas* aportades, el venedor recuperava la peça per oferir-ne la substància a algú altre que s'ho pogués permetre.

Tot i aquell context, Jordi Pericot considera admirable que Maria Canaleta fos capaç d'incorporar-se a la seva feina i fer les classes a les alumnes sense rancúnia, sense descarregar en l'alumnat les culpes del càstig a què havia estat sotmesa. No va trigar a fer-se popular, perquè les seves maneres de fer van continuar sent les mateixes que al Masnou i a les anteriors escoles en què havia exercit. La seva vocació l'empenyia a preocupar-se sincerament per les nenes i els nens de l'escola i a empatitzar amb les famílies. Aplicar mètodes innovadors pedagògics –més enllà de la seva pròpia manera de fer en què buscava motivar l'interès dels nens i la seva curiositat– era impensable, gairebé sense mitjans ni material. El seu fill Jordi, que després també es dedicaria durant una època a l'ensenyament, considera que la de *Doña María* era una pedagogia «humanista i intuïtiva». No es basava en el càstig ni la reprimenda, sinó en la proximitat, a tenir una cura sincera per les persones amb qui convivía, pels escolars i les seves famílies.

Iago Pericot també recorda l'afecte que la seva mare va rebre per part de les famílies de Pinarejo, i com la gent s'emocionava en el moment en què en van haver de marxar. Entre els papers que conserva de la seva mare, hi ha una carta que una dona, Juanita, va enviar des de Pinarejo a *Doña María* el 30 de juny de 1942, i que demostra l'afecte que la mestra va saber conrear entre la població de la província de Conca, lliure de ressentiment. Tot i l'acceptació del procés de depuració i les seves conseqüències, o malgrat la seva adaptació a les noves condicions de vida, no es pot afirmar que Maria Canaleta es resignés amb tot el que

havia passat. Era una dona enèrgica i combativa, i la seva lluita per recuperar la feina al Masnou no va acabar, sinó que, mentre treballava amb convenciment pels nens de Pinarejo, va seguir amb les seves reivindicacions per recuperar el que pensava que se li havia manllevat injustament. Iago Pericot considera que la seva mare devia de ser una de les primeres i poques dones que van ser capaces de *plantar-se* davant el Ministeri i la burocràcia franquista perquè revisessin el seu cas. De fet, recorda els viatges de la seva mare a Madrid i ho explica així, reivindicant per a *Doña María* el coratge de les dones que no es van atemorir davant el poder repressiu de la dictadura.

El 10 de gener de 1942, l'Oficina Técnica Administrativa de Depuración del Personal del Ministerio de Educación Nacional enviava una notificació al Director General de Primera Enseñanza perquè es revisés l'expedient de Maria Canaleta Abellà. Pocs dies més tard, el 26 de gener, la Comisión Superior Dictaminadora de Expedientes de Depuración, després de revisar l'expedient i atès que «*el único cargo formulado a este maestro fue el siguiente: "Sus ideas catalanistas eran públicamente conocidas"*»; que «*este cargo no podría estimarse probado en el expediente ya que se hallaba contradicho oficial y rotundamente por los Srs. Cura Párroco y Jefe de Falange y así lo reconoció la Comisión Depuradora de Barcelona*»; i que «*las autoridades todas y el pueblo reclama su reintegración a la Escuela de Masnou que desempeñaba y en la que goza de tan lisongero ambiente*»; per tot plegat, queda sense efecte la sanció i l'ordre de trasllat fora de Catalunya i la prohibició de tenir càrrecs de responsabilitat.

Altres documents, com els que es poden trobar a l'Arxiu Municipal del Masnou, deixen constància que *Doña María* va tornar al seu lloc de treball al Masnou l'1 de març de 1942. El 4 d'agost del mateix any, una diligència emesa des de la Sección Administrativa de Primera Enseñanza de Cuenca cap a la de Barcelona comunicava el cessament i la liquidació dels mestres *Doña María Canaleta* i *Don Agustín Faixá*, que havien estat destinats a Pinarejo. En un marge es pot llegir que la liquidació era de 5.000 pessetes fins a finals de febrer de 1942. Potser aquest és el pagament a què fa referència l'amiga de Pinarejo de *Doña María* a la seva carta, quan lamenta que encara no li hagin pagat. El comentari de l'amiga demostra un alt grau d'empatia de la corresponsal amb les dificultats i els entrebancs que ha hagut de superar la mestra, entre els quals també es troba el delicat estat de salut del seu marit, Josep Pericot Llorensí.

Amb la tornada al Masnou es posava fi a la que seria una etapa dura en la vida de Maria Canaleta. Amb la distància, amb l'observació dels documents i els testimonis dels seus fills, podem arribar a fer-nos una idea del que deuria suposar l'experiència per a la mestra, tot i que, segons les persones que la van

conèixer, mai no es va quedar atrapada en el ressentiment o el victimisme. La seva vitalitat, la seva vocació i la responsabilitat d'haver de fer progressar la família podien més que les lamentacions per tot el que havia passat.

Deixaven Pinarejo enrere, però això no suposava el final de les misèries en una època tan sinistra com la que els va tocar viure. Iago Pericot explica que, quan van tornar al Masnou, a l'escola no hi havia res i que es va fer necessari construir la llar des del començament. En aquest sentit, la població amb la qual semblava tan unida *Doña María* també va voler ajudar i els van portar mantes i matalassos. «La meua història comença llavors –comenta l'artista i dramaturg– quan tornàvem de tot allò. L'escola era un edifici molt gran. Va ser església, hospital, presó... No hi havia cap separació entre el que era casa nostra i la presó. Jo parlava amb els presoners.»⁶²

Reintegrada en la societat masnovina –i amb ella també el seu marit–, *Doña María* va tornar a ser una peça clau en el desenvolupament de la comunitat, no només com a responsable perquè les nenes de l'escola adquirissin un conjunt de coneixements, sinó perquè aprenguessin a desenvolupar-se en la vida, perquè prosperessin i arribessin a ser persones capaces de valdre's per si mateixes. La repressió possiblement aconseguiria que Maria Canaleta no fes les classes en català i que no fes ostentació d'idees catalanistes, però no va impedir que continués esforçant-se per l'emancipació i la realització dels escolars de la vila que estaven al seu càrrec.

62. Declaracions fetes durant l'entrevista realitzada a casa seva el 10 de març de 2016.

Un referent per a moltes generacions

Ja hem fet referència amb anterioritat a l'esplèndida *Història contemporània del Masnou* que ha escrit la historiadora Rosa Toran, una obra que suposa una fita per als estudis i el coneixement del Masnou. En aquest volum, es dedica un apartat a l'evolució al llarg dels anys de l'escola nacional on va treballar Maria Canaleta Abellà. Gràcies a la seva investigació, ens podem fer una idea més aproximada de l'estat deplorable en què es trobava l'ensenyament públic durant la primera postguerra. Hem vist, també, els efectes devastadors que van tenir els processos de depuració, no només per als mestres i professors que els van haver de patir, sinó per a l'ensenyament públic. La manca de professorat és el principal problema que Toran assenyala a les escoles públiques del moment, des de finals de la guerra i fins ben entrats els seixanta. La precarietat del professorat coincidia també amb la manca de recursos a l'escola.

El 1941, hi havia matriculats a l'escuela nacional 110 nens i 57 nenes, unes xifres que van continuar en davallada les dècades següents, fins al punt que es va imposar el prejudici que l'escola ofería un servei pràcticament benèfic, per la qual cosa moltes famílies optaven per alguns dels centres privats del municipi.

El 1945, es van implantar les classes nocturnes per als afiliats a l'organització falangista Centurias del Trabajo, les quals també va impartir *Doña María*, entre altres mestres. I des del 1947, la nau central va ser cedida per l'Ajuntament com a seu del Frente de Juventudes, un fet que encara recorden moltes alumnes del centre.

Seguint el relat que en fa Rosa Toran, als anys seixanta l'ensenyament va experimentar un impuls, amb la creació per decret, el 22 de febrer de 1962, de l'Agrupació Escolar Mixta Ocata-Masnou, que unia les dues escoles sota una mateixa direcció, càrrec que va exercir *Doña María* des del 9 d'octubre de 1963. Malgrat la cruïra de la situació, durant aquells anys va ser quan va créixer i es va consolidar el mite que ha esdevingut Maria Canaleta. Com acostuma a succeir en moments de dificultats, especialment econòmiques, la precarietat només es pot superar gràcies a l'esforç dels professionals que creuen en la utilitat de la seva feina. *Doña María* en va ser exemple. Així ho recorden les alumnes que van passar per les seves aules, amb moltes de les quals va acabar construint una sòlida amistat.

El marit de Maria Canaleta, Josep Pericot Llorensi, va exercir com a mestre des de la seva reintegració, el 1942, fins al 1946, quan va morir. Ja des dels anys d'estada forçosa a Pinarejo, els fills recorden Josep Pericot Llorensi patint una greu malaltia, que Jordi Pericot atribueix a una pleuresia. També la carta que

deixa testimoni d'una de les amistats creades a Pinarejo, la de la Juanita, serveix per adonar-nos de la preocupació que es generava entre les persones del seu voltant per la salut de Josep Pericot Llorensi. De la mateixa manera, dues alumnes que amb el temps arribarien a ser grans amigues de *Doña María*, Montserrat Vinardell i Montserrat Miravet, comenten que, molts anys després de la seva jubilació –mentre exercia mai no va parlar de la seva experiència durant el trasllat forçós–, la seva exmestra els havia explicat com ella s'havia adaptat sense problemes a la vida a Pinarejo, mentre que per al seu marit havia estat molt més difícil i la malaltia havia complicat encara més la situació.

Com ja s'ha dit, el procés de depuració del seu marit va ser pràcticament idèntic al de *Doña María*, si bé, atesa la seva experiència prèvia, es van produir algunes diferències. Al seu *pliego de cargos* se l'acusava d'haver format part d'Acció Catalana Republicana, en primer terme, i, en segona instància, d'haver manifestat en públic la seva ideologia separatista. El procediment de recollida d'aval que donessin fe que era una persona d'ordre és el mateix que va haver de seguir la seva dona. Però a la declaració de qui va ser el director de l'escola de nens també es troben alguns aspectes prou interessants per ser esmentats. Ja hem vist com calia retractar-se d'allò que s'havia pensat o defensat abans de la insurrecció del 18 de juliol. Com en el cas de la seva dona, es van reforçar els fets que el feien esdevenir a ell també una víctima de la situació que la revolució roja va imposar durant els anys de la guerra:

«Primer cargo: Perteneció a “Acción Catalana”. En mi relación jurada manifesté que figuraba desde después de la República, en un centro independiente constituido unos 30 ó 40 hombres de orden (en una población de unos 5.000 h.) que no llegó nunca a poseer ni un simple cafetín; confieso, no obstante que en su aspecto político estaba adherido a “Acción Católica” regida entonces por Don Jaime Bofill y Matas hombre de derechas.

¿Por qué figuraba en él? Desde el advenimiento de la República, época en que comenzó mi persecución, el Ayuntamiento estuvo siempre en manos de “Esquerra Catalana” y el Alcalde Tomás Ferrer me inscribió en la lista de socios de su partido; protesté y no quise aceptar alegando que ya entraría en otro partido catalán. Quedó algo apaciguado pero su odio contra mí se desencadenó cuando tomó posesión como Maestro de la Graduada José Coll Creixell con el cual intimó enseguida y mucho más cuando se presentó el otro maestro Ricardo Barqué el cual fué presentado por su compañero Coll a grandes voces diciendo: “ahora tenemos un Maestro de izquierda!”. Y entonces fué cuando nació la consigna contra mí de que “la dirección de la Escuela no debe estar en manos de un misaire”. Desde entonces se hizo la vida imposible para mí y las Sras. Maestras de la Graduada de Niñas, no encontrando apoyo en la inspección

porqué el Inspector se acobardó ante aquellos hombres. Yo contraje una enfermedad para todos los días de mi vida.»

Pel que fa al segon càrrec, el de la seva ideologia separatista, un detall que s'entreveia perquè «*llevaba siempre la corbata estilo Buenaventura Gasol*», s'esforça a demostrar que sempre va fer les classes en castellà i que es va negar a fer els cursos de català que la Generalitat va imposar al professorat. Per poder sobreviure era necessari fer-ne un gra massa. En altres documents de l'expedient també es fa referència a la seva condició de fill d'excombatent de l'última guerra carlista, o del fet que els republicans l'acusaven de pertànyer a la quinta columna, que havia estat retirat del seu càrrec durant la guerra, que li havien robat els diners o que havia estat nomenat Fiscal Municipal del Masnou el 7 d'octubre de 1940, quan ja s'havia imposat el règim franquista. Igual que la seva dona, el seu expedient va ser revisat i les sancions de trasllat fora de Catalunya per cinc anys i inhabilitació per a càrrecs directius i de confiança van ser substituïdes per la inhabilitació per ocupar càrrecs directius i de confiança en institucions culturals i d'ensenyament. La seva militància en un partit catalanista va fer del tot impossible que, com en el cas de *Doña María*, quedés «*sin sanción alguna*», sinó que a ell se li va mantenir la inhabilitació per a càrrecs directius i de confiança. Podia tornar a l'escola, però la seva salut possiblement hauria impossibilitat igualment que hagués assumit cap càrrec de responsabilitat. Va morir el 21 de gener de 1946, quan encara es vivien els anys més durs de la postguerra i l'època de l'autarquia, la precarietat, les cartilles de racionament...

D'aquests anys, els fills de *Doña María* recorden la seva entrega al magisteri, la seva devoció pels escolars i els seus esforços perquè els seus fills aprenguessin a valdre's per si mateixos. Sovint afirmava que se sentia molt afortunada que tots els seus fills fossin homes, perquè les dones li semblaven molt més complicades. Quant a la seva prole, el seu màxim objectiu era que tots estudiessin per ser mestres, amb la qual cosa s'asseguraven una professió. «Primer de tot, havíem de tenir magisteri, el que féssim després ja era cosa nostra», comenta Iago Pericot, que rememora les lliçons que els feia repassar cada dia.

Pepita García Panadés, nascuda el 1943, va ser alumna de *Doña María* a començament de la dècada dels cinquanta. Amb el temps, quan va deixar de ser alumna, esdevindria una amiga de la seva mestra i de la seva família. De l'època en què anava a l'escola, només en conserva alguns records difosos. Sí que té molt present la precarietat de l'època. La seva mare, Pepita Panadés Ciudat, s'havia incorporat com a mestra a l'escola i hi van viure durant una època, fins que van fer la seva pròpia casa i van marxar.

De les classes amb *Doña María*, explica que treballaven molt les matemàtiques i l'aritmètica. La mestra els feia resoldre molts problemes, moltíssims, perquè adquirissin familiaritat amb situacions quotidianes en què es necessitaven les matemàtiques. A la tarda, en canvi, acostumaven a fer dictats: també molts. Així mateix, llegien en veu alta algun llibre o algun capítol que *Doña María* havia triat. Pepita García recorda especialment *El Quixot*, la part més anecdòtica. En llegien en veu alta capítols i després els comentaven.

Els dissabtes també anaven a classe, però eren unes sessions més relaxades: hi havia més estona de pati i després venia el nou vicari, mossèn Canales, i passava pel·lícules. Era el moment preferit dels alumnes.

Si el càstig de desterrament havia estat com a conseqüència d'haver impartit les classes en català, Pepita García no recorda que parlessin en castellà. Recorda, sobretot, les classes de matemàtiques; així doncs, la llengua era sobretot un vehicle per comunicar-se i, per a aquesta tasca, *Doña María* sempre utilitzà el català. Sí que té present, en canvi, que l'altra mestra, *Doña Enriqueta*, parlava més en castellà, la llengua obligatòria en l'escolarització.

D'aquella època hi ha un esdeveniment que ocupa un lloc nítid en la seva memòria: el Congrés Eucarístic Internacional celebrat a Barcelona el 1952. Al Masnou, la parròquia organitzà hores d'oració del Santíssim Sacrament i totes les escoles del Masnou van crear unes llistes per anar-hi. Per una estona, les alumnes podien abandonar la classe i sortir a formar part d'un gran esdeveniment. Tot i així, el record de *Doña María*, amb qui va arribar a mantenir una gran amistat, se sobreposa al del Congrés per la seva proximitat amb les alumnes, per la seva capacitat d'escoltar i d'empatitzar, fins al punt de fer-se propis els problemes de les escolars.

El cas de la Pepita és només un exemple d'entre les nombroses alumnes per a les quals la influència de Maria Canaleta va ser cabdal en el desenvolupament de les seves vides. Iago i Jordi Pericot coincideixen a comentar com és d'habitual que la gent del Masnou els parli encara de tot el que van aprendre dels seus pares mestres, especialment de *Doña María*. Fins i tot, en alguna ocasió, un veí ha preguntat a Iago què era el que la seva mare ensenyava a les seves alumnes perquè sovint elles encara afirmen «*Doña María no ho permetria*» quan algú pretén que facin alguna cosa impròpia d'una persona emancipada.

Montserrat Vinardell i Montserrat Miravet, nascudes el 1951, van pertànyer a l'última promoció d'alumnes de Maria Canaleta. També formen part del nodrit grup d'exalumnes amb les quals va establir un estret vincle d'amistat. Totes dues coincideixen a afirmar que *Doña María* era una dona avançada al seu temps, que potser va néixer un segle abans del que li hauria tocat. La formació

que van rebre d'ella significava un alliberament enmig de la grisor i de l'opressió de l'època, que exemplifiquen en un gest tan simple com que a les seves classes no calia demanar permís per anar al lavabo i cada alumna era responsable de la seva manera d'estar a la classe.

Recorden que compartien l'aula les alumnes de tres cursos diferents, i que cada cop que a la mestra li corresponia ocupar-se d'un curs, les alumnes envoltaven la mestra, asseguda a la seva taula, al centre, i que llavors explicava la lliçó. La paciència, l'empatia, el somriure i la complicitat són alguns dels trets del caràcter que remarquen de la mestra. Com també ho ha explicat Jordi Pericot, Montserrat Vinardell i Montserrat Miravet asseguren que ni el càstig ni la reprimenda mai no van formar part dels mètodes de *Doña María*: «Si feies alguna cosa que no li semblava bé, t'ho feia saber, però et feia arribar el seu disgust, i et senties malament pel que havies fet», expliquen les alumnes.

Vinardell rememora el fred que feia a l'escola i com *Doña María*, que era molt baixeta, escalfava un maó i se'l posava als peus per sentir-ne l'escalfor. D'altra banda, Miravet comenta que en aquella època era habitual que les alumnes es trobessin malament per diverses raons. Llavors, ella els oferia unes herbes «i se'n feia unes per a ella», perquè les alumnes se sentissin millor. En un moment en què les circumstàncies de les famílies no eren fàcils, «*Doña María* ens tractava com a filles, ens cuidava i sempre estava en contacte amb els pares i mares», comenten.

En arribar a l'escola, la mestra els esperava amb un somriure, la cara empolsada, els llavis sempre pintats de vermell, el seu collaret de perles i el suc de taronja diari. No era gens habitual trobar una escena de tanta familiaritat en arribar a l'escola, com no eren gens habituals els seus mètodes: «No suportava que aprenguéssim les coses com a lloros. Ens feia redactar, redactar molt, i fer-nos entendre, explicar què enteníem de les lliçons.» Com Pepita García, recorden que el més important a les classes era fer moltes matemàtiques i escriure bé el castellà –tal com imposava el sistema educatiu de la dictadura–, sense cap falta d'ortografia, «que no podia suportar». En una ocasió va portar a la classe un quadre abstracte que havia pintat el seu fill Iago perquè expliquessin què hi veien: «I ho vam encertar –comenta rient Vinardell– perquè era una càpsula espacial i la vam veure.»

Són moltes les anècdotes que les alumnes conserven dels seus anys d'escola, com la que Montserrat Vinardell explica relacionada amb la matèria d'història d'Espanya: «Sempre ens deia que no ens hi capfiquéssim gaire, perquè tot allò que explicaven era mentida.» Això no vol dir, però, que no preparassin les matèries sobre les quals s'haurien d'examinar a Barcelona: «Ens acompanyava als

exàmens a Barcelona, sempre anaven bé, i després anàvem al carrer Petritxol a prendre una xocolata per celebrar-ho. Li agradava molt la xocolata.»

De tant en tant, un inspector de la Falange visitava les classes i tocava cantar el *Cara al Sol*. Eren les úniques ocasions en què *Doña María* les obligava a fer-ho. Després de tants anys, aquest gest s'ha omplert de significat i simbolisme, com si suposés la prova última de sotmetiment davant el règim opressor, per la qual cosa les antigues alumnes recorden com un triomf el fet de no haver-lo cantat més enllà dels moments en què era obligat i quan no fer-ho hauria suposat un problema afegit. Entre els gestos de rebel·lia de la seva mare que Iago Pericot conserva a la memòria es troba precisament el d'un dia en què tocava cantar l'himne falangista i *Doña María*, tot i que havia començat a aixecar el braç dret, va interrompre el moviment perquè el seu fill no la veiés en una actitud de sotmetiment com aquella.

La Falange havia instal·lat la seu del Frente de Juventudes a l'escola, amb la qual cosa l'amenaça i la vigilància sempre van ser presents en la ment de les alumnes. Però aquest fet tampoc no va impedir que visquessin les classes de *Doña María* com un espai de llibertat. Les seves alumnes també remarquen, com a prova de la seva generositat, les classes nocturnes que feia per als adults. Miravet explica que el seu pare hi assistia i que el van ajudar a tenir una certa formació quan va entrar a treballar a l'Ajuntament. Entre les classes a les nenes a l'escola i les classes nocturnes, tant Miravet com Vinardell creuen que va ajudar molta gent del poble, per la qual cosa va esdevenir la llegenda que ha arribat a ser.

Quan acabaven les classes, al vespre, les noies que volien continuar estudis superiors tornaven a l'escola a estudiar per fer comerç. I també feia classes de francès. Ja hem parlat del model d'ésser humà que defensava per a les seves alumnes. Seria un error i potser una exageració parlar, en aquest sentit, de feminisme, però les escolars van aprendre que les dones havien de valdre's i defensar-se per si mateixes. «Ella havia estat una dona molt valenta, va marxar de casa quan era molt jove, va estudiar i va haver d'aixecar la família quan es va quedar vídua. Potser com que ella havia estat capaç de fer-ho, ens deia que ho havíem de fer nosaltres», comenta Vinardell. La seva companya, Miravet, matisa que fins i tot animava i ajudava les noies que no tenien mitjans per estudiar, perquè busquessin beques: «Volia que la dona fos autònoma. En aquest aspecte va ser molt avançada al seu temps. A les altres classes ens ensenyaven labors i a planxar.» El principal objectiu era que les alumnes entenguessin la importància de no haver de dependre de ningú altre per tirar endavant, per això, quan les alumnes creixien i tenien més confiança, els donava consells com que «als homes

no els agrada que se'ls mani, sinó que els agrada que se'ls suggereixi». Això sí, després que fessin allò que se'ls havia suggerit mai no s'havia de reconèixer l'origen de la idea. És comprensible, llavors, que esdevingués amiatat aquesta complicitat i empatia que oferia perquè les alumnes no es trobessin soles en el moment d'afrontar el paper social que la societat franquista els tenia reservat.

Un altre dels aspectes que tothom destaca és el fet de la seva preocupació per ajudar les famílies de les alumnes. Va promoure el que es podria considerar com una mena d'antecedent dels casals d'estiu. Com que moltes de les mares treballaven a la fàbrica, durant les vacances d'estiu les nenes anaven a l'escola, on *Doña Conxita* els ensenyava a fer puntes de coixí i s'hi estaven fins que les famílies es podien fer càrrec de les nenes: «Fèiem bunyols –afirma Vinardell–, però l'important és que teníem un lloc on estar mentre els pares treballaven.»

Quan les alumnes ja havien acabat l'escola, *Doña María* les rebia un cop a la setmana a casa seva i feien classes de català. «Li encantava, sempre s'havia preocupat molt per la llengua», expliquen les alumnes. «Ens feia les classes sense cobrar-nos i a més ens donava xocolata desfeta per berenar.» Li agradava participar dels somnis de les seves alumnes i amigues. Quan feien les classes de francès, també feien una *Quiniela* conjuntament i fantasiaven que farien la volta al món si els tocava. Li agradava que les noies li expliquessin què farien amb aquells diners i per què els agradaria fer la volta al món.

Les classes de francès i els berenars amb xocolata duraven fins que les alumnes es casaven i adquirien noves responsabilitats. Però el que no s'acabava era la relació d'amiatat. Tants anys després, Vinardell i Miravet miren sorpreses una fotografia que el grup d'amics i amigues de joves del poble va fer a les fonts del Llobregat. Hi surt *Doña María*, com un membre més del grup, que en definitiva és el que era. També és habitual veure-la en les fotos de casament de les seves alumnes, on assistia com una part imprescindible de la vida de la núvia.

Quan se'ls pregunta què és el més important que els va ensenyar, responen que el respecte, l'estimació per totes les persones, l'empatia i la humanitat. Amb la seva capacitat d'escoltar, aconseguia que cada persona se sentís especial i molt propera a ella. Miravet comenta que, tot i no ser especialment religiosa, *Doña María* els explicava que sí que hi ha un déu, però sense una religió concreta, perquè déu s'estima totes les religions i totes les persones per igual. Un comentari, aquest, que va quedar gravat a la ment de la seva alumna i que, en aquells temps, va suposar una veritable inspiració. En conjunt, la mestra va esdevenir un referent moral tan important per a ella, que quan va obtenir el carnet de conduir, una de les primeres coses que va pensar va ser que «això a *Doña María* li agradaria».

La promoció d'alumnes de Vinardell i Miravet va ser l'última que va tenir *Doña María*, que no es va voler jubilar fins que no acabessin el curs, el mes de juny de 1966. Abans, el desembre del 1965, com a sorpresa, els alumnes van fer un muntatge teatral en el seu honor.

A més del testimoni de les alumnes, que la recorden amb el mateix afecte, hi ha d'altres indicadors que demostren la gratitud que la seva comunitat va sentir per la seva tasca. El 6 de maig de 1966, coincidint amb la seva jubilació, l'alcalde iniciava un expedient, a proposta de Jaume Bertran Collell, llavors tinent d'alcalde, per atorgar la Medalla de la Vila a Maria Canaleta i Grau Maristany Maristany «*como personas individuales que han sobresalido por su meritoria labor y actuación en sus actividades profesionales y de índole diversa respectivamente*». El mateix expedient descriu com, a la sessió plenària de l'Ajuntament del dia 31 de maig, Jaume Bertran Collell va detallar els mèrits dels dos candidats a la Medalla i com la resta del consistori «*acogen la iniciativa anterior con el mayor entusiasmo, acordándose por unanimidad el que se considere la propuesta de concesión de la medalla de esta Villa en su categoría de bronce*». A l'expedient també queda constància que, un cop més, el comportament i la integració de *Doña María* en la comunitat han de ser avaluats per la secció local de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS. El secretari local, Francisco Pagès, va emetre el dictamen següent: «*Al ser liberada esta localidad a fin de conocer con exactitud sus actividades políticas en tiempo de la República, pasó por un tribunal de depuración, siendo rehabilitada en su cargo por no existir cargo alguno que desprestigiara la excelente conducta política-social, que viene gozando.*» En tot cas, crida l'atenció la capacitat de síntesi de tot un procés que va resultar tan llarg i tan dolorós per a les persones que el van viure.

Finalment, la Medalla de Bronze va ser entregada el 24 de juliol de 1966. El *Boletín Informativo Municipal* del mes d'agost oferia una crònica detallada de l'esdeveniment. Parant atenció al llenguatge, l'acte es qualifica com «*la imposición de la Medalla de la Vila*». De nou, les autoritats fan una imposició a la popular mestra, tot i que en aquesta ocasió es tracta d'un fet feliç.

«*Abierto el acto, tomó la palabra el Teniente de Alcalde Delegado de Cultura, don Jaime Bertrán, que pronunció el siguiente parlamento:*

»«*Señora, señoras, señores: Como Delegado de Cultura de este Ayuntamiento, tan dignamente representado y presidido por don Francisco de P. Salazar, me ha parecido que antes que dicho señor imponga la Medalla de la Villa a doña María Canaleta Abellá, hasta ahora Directora de nuestras Escuelas Municipales, dirija unas breves palabras como prólogo de un acto sencillo en apariencia, pero muy evocativo por el afecto que encierra.*

»No sé por qué ha venido a mi pensamiento (de lo que estoy muy satisfecho) que en el año 1923, en el que tomó posesión del profesorado de nuestra Escuela dicha maestra, triunfaba en Madrid un catalán, hijo también de otro maestro de Escuela, por haber musicado una obra inspirada por el Fénix de los Ingenios. El nombre del compositor era el de Amadeo Vives y la obra “Dª Francisquita”. Aquel año, ya lejano que las comparsas estudiantiles entonaban en el curso de la famosa obra el triunfal himno a la juventud, que no era otra cosa que un canto al mundo escolar español, ingresaba en las Escuelas Municipales de nuestra Villa una joven buena e inteligente, doña María Canaleta Abellá.

»Entraba en ellas con los ecos de alegría llegados de las tablas escénicas donde se mezclaba la bullanga con el estudio y además con las ilusiones de toda persona que siente su verdadera vocación, por eso no tan sólo ha cumplido sus deberes pedagógicos sino que ha hecho mucho más, ha compartido durante su magnífica tarea, la alegría, la paz y la bondad, todo ello fruto del amor.

»A mi entender, y perdonad la comparación, las Escuelas son muy parecidas a las Clínicas, no es todo el libro ni los antibióticos, hay también el cariño, la sensibilidad, que jamás obran sino obedecen a los dictados del corazón.

»Eso ha tenido la maestra hoy tan acertadamente homenajeada, amor, amor, amor a los alumnos, grandes y chicos, niños y niñas, amor unido a la enseñanza y por ese motivo Masnou puede enorgullecerse de poseer una pléyade de alumnos, repartidos en varias generaciones, dispuestos a emprender cualquier carrera u oficio.

»Al proponer el galardón, que dentro [de] pocos momentos va a ofrecerle el señor Alcalde, ese me dijo era una de las mayores satisfacciones recibidas durante su mandato compartida con el Ayuntamiento pleno, porque estaba convencido que tal propuesta era el sentir unánime de un pueblo que reconoce y por tanto agradece los incontables méritos de nuestra profesora.

»Por mi cargo, al igual que por antiguo amigo me honro grandemente en exaltar la personalidad de una maestra, la que durante cuarenta y tres años, no ha sido una maestra sino una madre de cuantos escolares han estado bajo su tutela.

»Doña María, que Dios le conceda muchos años de vida para recordar a las generaciones que se han nutrido con el precioso manjar de la instrucción gracias a usted, las que no dudo ni un momento bendecirán su persona como lo hace hoy el Ayuntamiento en nombre de España, del Magisterio, de nuestro muy querido Masnou y de toda la juventud escolar existente, promesa de un mañana lleno de gloria y esplendor.”

»Grandes aplausos acogieron las últimas palabras del señor Bertrán.

»A continuación se levantó el Alcalde diciendo:

»“Señoras y amigos: Realmente después de lo dicho por el Teniente de Alcalde señor Bertrán, casi nada más puede añadirse en honor de doña María Canaleta,

pero no quiero cerrar este acto sin decir algo más. Ha estado muy acertado el señor Bertrán cuando habló de la vocación y del amor a la profesión, pues si en todas es necesario, en el ejercicio del magisterio lo es mucho más. Soy un admirador de cuantos vocacionalmente se dedican a la enseñanza y mucho más de tantos y tantos maestros y maestras que con humildad, de manera anónima, van trasvasando su saber a los alumnos. Pero para ello es necesaria la vocación, como en el sacerdocio, porque el maestro, o la maestra como en este caso concreto, si carecen de ella, es preferible dediquen sus actividades a otros menesteres. Es tan delicada su misión, la que yo considero como una prolongación de la familia, que de un mal encauzamiento en esos primeros años infantiles puede desviarse la futura personalidad del niño. ¡Qué gran responsabilidad la de los maestros y la de los propios padres respecto a sus educandos y sus hijos!... Cuántos hombres y mujeres vemos por el mundo inadaptados, algunos por herencia y muchos por mala formación de su carácter en la infancia por esa mala educación recibida de padres o maestros. Recuerdo a ese respecto que el tratadista Adler, aseguraba que el ejemplo y la educación en los cinco primeros años de vida, era prácticamente decisiva para el resto de la existencia del ser que la recibía. Pero aún sin tomar al pie de la letra esa afirmación, sí podemos repetir que la influencia de padres y maestros es tan notoria que difícilmente puede variarse cuando al llegar a la mayor edad se intenta rectificar algún yerro por esa mala formación recibida”.

»Pero este no es el caso de doña María Canaleta, pues sin esa vocación sentida hondamente habría sido imposible permanecer cuarenta y tres años de su existencia –que equivale a toda una vida– volcando su saber, su afecto y su paciencia al servicio de varias generaciones de educandos, que hoy son los primeros en recordarla con afecto, devolviéndole el que de ella recibieron. Por eso si se le preguntase, diría que ha sido feliz.

»Porque la felicidad personal no es un producto de la vida, sino del modo como se vive. Es algo subjetivo que cada cual debe saber realizar. Por eso antes os hablaba de la herencia, el carácter y la educación recibida, la que forma el temperamento que, ayudado por la buena voluntad de cada uno, equilibra ese algo tan difícil de lograr para muchos, el contento diario en la realización del trabajo que nos hemos impuesto. Por añadidura viene todo lo demás.

»¡Qué satisfacción íntima ha de sentir hoy doña María al ver reconocidos sus méritos! Mis propios hijos, alguno que otro verá no allá por los años 39 y 40, recibieron también sus enseñanzas y hoy se suman contentos a este homenaje que se le tributa y que me atrevería a decir que ella hace extensivo a todos los maestros que, como ella, dedicaron sus anhelos a la enseñanza. Están aquí presentes sus hijos, que no quisieron estar ausentes en día tan señalado y de distintos lugares, algunos muy distantes, han acudido a la cita. Están aquí todos los compañeros y profesores y no faltan tampoco la representación de las RR.MM. Escolapias, cuya Superiora se suma también a este

homenaje, y están, en fin, alumnos y padres de alumnos, que quieren mostrar su gratitud con su presencia.

»Por ello es para mí un honor y motivo de gran satisfacción imponerle esta Medalla de la Villa con el pergamino de su concesión y quiero que ven en ella el reconocimiento de todo un pueblo al que ha servido durante cuarenta y tres años, con tanta dedicación y con tanto afecto”.

»Las últimas palabras pronunciadas por el señor Salazar fueron coronadas por una salva de aplausos, que continuaron al levantarse la homenajeadada para dar las gracias diciendo:

»“Agradezco de todo corazón esta distinción que en nombre de la Villa de Masnou se me otorga hoy en manos de su Ilmo. Alcalde. Agradezco asimismo las elogiosas palabras con que se me distinguió en este gratisimo acto. Acepto gustosa este galardón, más que en nombre propio, el de todos y cada uno de los maestros y maestras que a lo largo de mi estancia profesional se han desvelado para transmitir a todos los habitantes del Masnou el nivel de cultura suficiente para alcanzar el puesto que merecen en la sociedad.

»En nombre de todos ellos y en el mismo propio, gracias.”

»Una salva de aplausos acogieron estas palabras de la señora Canaleta que fue larga y cálidamente ovacionada.

»Seguidamente se sirvió un vino de honor a autoridades y público asistente. La señora de Salazar hizo entrega a la homenajeadada de un precioso ramo de flores.»

El document resulta d'interès per diverses raons. En primer terme, suposa un testimoni significatiu de l'època. El fet que no es faci esment al procés de depuració ni al càstig de trasllat forçós a Conca trasllueix la por i el doble llenguatge que es va imposar en moltes esferes de la vida pública. Mai ningú no demanaria perdó per això, com tampoc no s'intentaria rescabalar la víctima, la qual es va considerar suficientment compensada amb el permís per tornar al Masnou. Mentre es llegeix l'al·lusió que fa Jaume Bertran a *Doña Francisquita*, és impossible no pensar en com d'il·lustrativa és l'omissió als valors educatius de la República i d'innovadors pedagògics com Rosa Sensat. Ben al contrari, s'utilitzen els discursos per exaltar els valors del règim franquista. Això no obstant, el que sí que quedava ben palès era l'agraïment i el reconeixement a Maria Canaleta i la seva tasca. El temps acabava donant-li la raó. El document també ofereix la possibilitat de sentir la protagonista d'aquesta història –malgrat les possibles adaptacions del cronista– explicant-se per si mateixa. En clar contrast amb la retòrica i l'exaltació dels discursos que la van precedir, ella es va limitar a reivindicar la tasca dels mestres i a tornar a mostrar el poder de la seva vocació.

Doña María amb antigues alumnes. A la imatge, també hi apareixen els seus fills Jordi -a l'esquerra- i Iago -amb ulleres fosques-. FAMILIA PERICOT CANALETA

Les alumnes van fer una representació teatral en homenatge a Maria Canaleta per la seva jubilació. MONTSERRAT VINARDELL

***Doña María* al Barberà de la maduresa**

La total integració de *Doña María* i la seva família al Masnou no va significar que renunciés a la terra on havia nascut, tot i que només hi havia tornat de visita i estiuieg. Amb les seves alumnes acostumava a parlar de Barberà, però quan ja havien assolit el nivell d'amigues, que també era quan parlava de Pinarejo. A l'aula no hi havia espai ni per a la nostàlgia de la infantesa ni per lamentar-se de tot el que havia viscut, l'important era alimentar la curiositat i els estímuls de l'alumnat.

Pel que fa als fills, com ja hem comentat, tots els seus esforços es van encaminar a aconseguir que acabessin els estudis de magisteri. Ho va aconseguir, tot i que, o bé no van exercir, o ho van fer per poc temps. Així ho recorden els dos que encara viuen, Iago i Jordi Pericot. Iago va estar una temporada a Gualba, d'interí, el temps suficient per adonar-se que no tenia la vocació suficient per dedicar-se a l'ensenyament. Després de diverses experiències com el que ara anomenaríem aparadorista, va adonar-se que el que veritablement li agradava era l'art i el teatre, les vocacions a què ha dedicat la seva vida professional i en les quals ha esdevingut una personalitat destacada en la construcció cultural de la Catalunya contemporània. El seu germà Jordi va continuar els seus estudis i va marxar a París, per a la qual cosa va comptar amb el suport i la col·laboració de la seva mare, que sempre va animar els seus fills a superar-se i buscar nous horitzons més enllà de la grisor del franquisme. A París, Jordi Pericot va continuar els seus estudis i es va forjar una complexa personalitat que, al seu parer, li ha permès no tenir una professió en concret, sinó que ha estat pedagog, artista, comunicador i catedràtic. Els altres fills també van optar per marxar. En Josep Maria primer es va instal·lar a Alemanya, des d'on va passar als Estats Units. Va morir l'any 2001. D'altra banda, en Robert passaria també dos anys al país nord-americà per tornar al Masnou. Va morir el 1986.

Robert Pericot Canaleta es va casar el 1967 amb Anna Maria Palet, a qui havia conegut a través del seu germà Iago. Poc després de casar-se, el Robert i l'Anna Maria van anar a viure a les cases que els Pericot Canaleta havien construït al Masnou per als quatre germans, fins que l'espai es va quedar petit per al Robert, l'Anna Maria i els seus quatre fills. Dels anys que van viure a la mateixa construcció amb *Doña María*, l'Anna Maria recorda la discreció de qui va ser la seva sogra: «Crec que era la persona més bona que he conegut mai. Els nens passaven moltes estones amb la seva àvia. Ella sempre estava contenta, mai no

la vaig veure enfadada amb ningú, i mai no es ficava en la vida de ningú.» Robert Pericot va morir d'un atac de cor el 13 de maig de 1986.

Un dia, *Doña María* va organitzar una reunió familiar per comunicar als seus fills que l'Ajuntament de Barberà de la Conca s'havia posat en contacte amb ella per dir-li que la casa familiar estava caient i que, si no se'n feien càrrec, el mateix Ajuntament l'acabaria d'enderrocar per evitar riscos. En Iago, que ja havia aconseguit estalviar alguns diners gràcies al seu sou com a mestre, va voler fer-se càrrec de la casa. Encara conserva una escriptura que testimonia que, el 1969, la mare va vendre la casa al seu fill per 5.000 pessetes (que ell després li retornaria). Els estalvis que havia aconseguit reunir es van destinar a arreglar-la. I a partir de llavors, els trajectes i el contacte amb el poble de la infantesa es va reprendre, amb visites freqüents els caps de setmana i els períodes de vacances.

A Barberà de la Conca, *Doña María* va ser també una persona de referència, que gairebé va esdevenir una llegenda: la joveneta que va ser prou valenta per marxar a estudiar a Barcelona. Josep Pons, net de Carmeta Canaleta, cosina de Maria Canaleta, conserva alguns records sobre les visites de *Doña María* a la seva àvia i el respecte que les dues dones inspiraven a tothom. Per l'edat i per l'autoritat que havien adquirit, els joves les veien a distància, però també els agradava xerrar amb elles: «Res no era ni negre ni blanc, tot era gris i sempre et feien pensar. Els seus consells mai no eren “no facis això o allò altre”,⁶³ sinó “pensa-t'ho bé”.» Sobre Maria Canaleta, Josep Pons explica que, tot i que havia estat de mestra poc temps a l'escola de Barberà, la gent del poble la respectava molt: «Era l'única dona a qui anomenaven *Doña*; a la resta, tothom els deia pel nom».

De la mateixa manera que les seves alumnes la recorden amb una tassa d'herbes o de xocolata entre les mans, Josep Pons recorda com, en arribar a Barberà els caps de setmana, amb el seu fill Iago, el primer que feia era prendre una sopa de timó: pa torrat amb all i brou de farigola. Són detalls rotunds en la seva senzillesa que s'associen amb *Doña María*: gestos que la vinculaven amb la serenitat i el benestar més essencial de l'ésser humà. Compartia el costum amb la seva cosina de fer els mots encreuats del diari, un hàbit al qual també fan esment les alumnes que amb el temps van esdevenir amigues i fins i tot els seus fills. Sovint, els millors exemples o lliçons es donen en els aspectes més senzills i, d'aquests, *Doña María* també en va repartir un bon nombre.

63. Entrevista realitzada a casa de Josep Pons, a Barberà de la Conca, l'11 d'agost de 2016.

El darrer homenatge

A començament del 1980, va patir una caiguda i es va trencar el fèmur. Montserrat Vinardell estava embarassada del seu primer fill i va anar a visitar-la a l'hospital amb la seva inseparable amiga Montserrat Vinaret, que la va animar perquè li comunicés la bona notícia, sabent que a l'antiga professora li agradaria compartir-ho.

Com a conseqüència de les complicacions derivades de la caiguda, *Doña María* va morir el 23 de febrer de 1980, a l'edat de 85 anys. Van ser moltes les manifestacions de condol i solidaritat que van rebre els seus fills. Però el reconeixement i l'agraïment de les seves aportacions a la població del Masnou no van quedar restringides només a l'àmbit privat, sinó que al Ple de l'Ajuntament del 29 de febrer es va presentar una moció en què es proposava el canvi de nom de diversos carrers de la vila. Entre d'altres, es pretenia que «el carrer obert entre el de Josep Estrada i el Casal-Cuartel de la Guardia Civil s'anomeni Maria Canaleta en honor de l'admirada mestra i directora de l'Escola Nacional». A l'Arxiu Municipal es conserva un document en què es pot observar que la proposta inicial era que aquest carrer portés el nom de Pau Claris, però la mort de «l'admirada mestra» deuria fer canviar d'opinió els responsables del canvi de noms del carrer.

Ja hem vist com a la història de *Doña María* adquireixen tanta importància els petits detalls com els gestos en què es decideix la supervivència. Una altra curiositat s'omple de significat i simbolisme. La moció en què es proposava el canvi de nom dels carrers estava encapçalada per un text introductori: «Continuant la tasca de substituir els noms dels carrers que, pel seu significat, recordin l'arbitrària i caciquil actuació del règim franquista». Si algú havia conegut en primera persona aquesta «actuació arbitrària i caciquil» era *Doña María* i el seu marit, Josep Pericot Llorensi. Per a ell, en la mateixa sessió plenària, es proposava la concessió de la Medalla de Plata de la Vila del Masnou, a títol pòstum.⁶⁴ Finalment, es rescabava la memòria i el nom de la parella.

La proposta de posar el seu nom al carrer, finalment, es va aprovar al Ple del 28 de novembre de 1980. Dos dies després, al migdia, la sala capitular de l'Ajuntament era l'escenari de l'acte pel qual es retia homenatge i es feia lliurament de la Medalla de Plata de la Vila, amb caràcter pòstum, a Josep Pericot Llorensi. Poc

64. FÀBREGAS, Francesc. *L'ensenyament al Masnou (1825-2008)*. El Masnou: Fundació la Calàndria, 2009. p. 435.

abans de la una, es descobria la placa del carrer a què dona nom Maria Canaleta Abellà, i, mitja hora més tard, a l'escola on va ser mestra durant més de quaranta anys, es descobria una altra placa que recordava el pas de la mestra i directora per aquelles instal·lacions. Aquest últim reconeixement havia estat fruit de la sol·licitud que havien fet una quinzena d'antigues alumnes, entre les quals es trobaven Montserrat Miravet, que conserva encara la instància oficial, i Montserrat Vinardell.

El carrer de Maria Canaleta és perpendicular al de Josep Estrada i actualment discorre entre les noves construccions de Can Jordana i l'esplanada que ha quedat després de l'ensorrament de l'antiga caserna de la Guàrdia Civil. De nou una coincidència que podria provocar una llarga conversa, com les que agradaven a *Doña María*, i que arribaria a un final feliç: el carrer amb el seu nom continua, mentre que els murs de la caserna ja no hi són. Montserrat Vinardell i Montserrat Vinaré van coincidir a pensar que no els agradava el carrer que havien destinat a la memòria de la seva antiga mestra i amiga. Ella es mereixia un carrer més cèntric, més transitat, ple de persones que hi passegin a qui saludar i per les quals interessar-se. Ara per ara, la zona en què es troba el carrer de Maria Canaleta es perfila com l'àrea en què s'ha de desenvolupar un projecte de futur: el parc de Vallmora. S'hi han construït nous edificis i el parc comença a perfilar-se com un gran pulmó verd i punt de lleure i esbarjo per a la població. Possiblement sí que li hauria agradat veure's envoltada de futur i de projectes que s'engueguen i avancen.

Maria Canaleta, amb les autoritats, durant un dels homenatges que se li van retre.

FAMÍLIA PERICOT CANALETA

Bibliografia consultada

- ALMEDA SAMARANCH, Elisabet. *Cinquanta-una veus trenquen el silenci. Fer present la memòria*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2008. 5 vol.
- CARBONELL I SEBARROJA, Jaume. *L'Escola Normal de la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1977.
- DIVERSOS AUTORS. *1905/2005. CEIP OCATA. Cent anys d'escola pública*. Xàtiva: Diálogos Red, juny 2006.
- FÀBREGAS I CARDONA, Francesc. *L'ensenyament al Masnou (1825-2008)*. El Masnou: Fundació la Calàndria, 2009.
- FUGUET I SANS, Joan. *El primer celler cooperatiu de Catalunya i de l'Estat Espanyol: «La Sociedad de Trabajadores Agrícolas del Pueblo de Barberá»*. Barcelona: Obra Agrícola de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, 1982.
- FUGUET, Joan i MAYAYO, Andreu (editors). *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep i MARQUÉS I SUREDA, Salomé. *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- GRAU PUJOL, Josep M. T. i RISUEÑO GRANADA, Josep. «El moviment migratori de la Conca de Barberà a la Ciutat de Reus als inicis del segle XX». A: *Aplec de Treballs* [Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà], 19, (2001), p. 133-142.
- JULIANO I CORREGIDO, Dolors. «L'escolarització a Barberà de la Conca entre 1860 i 1936». A: *Aplec de Treballs* [Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà], 4, (1982), p. 39-72.
- Llibres de Baptismes, Matrimonis i Òbits de la Parròquia de Santa Maria de Barberà de la Conca*. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.
- MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *L'escola a Catalunya sota el franquisme*. Barcelona: Rosa Sensat/Edicions 62, 1981 (primera edició).
- *La pedagogia catalana al segle XX. Els seus referents*. Barcelona, Lleida: Institut d'Estudis Catalans/Pagès Editors, 2011.
- MORENTE VALERO, Francisco. *La escuela y el Estado nuevo. La depuración del magisterio nacional (1936-1943)*. Valladolid: Ámbito Ediciones, 1997.
- «El magisteri català a la postguerra: repressió i control ideològic». A: *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona: IEC, Societat Catalana d'Estudis Històrics], 7, (1996), p. 139-147.

- MURAY, Joan. «El Masnou... en femení». A: *Gent del Masnou* [El Masnou], 329, (març del 2015), p. 11.
- NAVARRO, Ramon, *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62, 1979.
- PARDO, José Luis. *Estudios del malestar*. Barcelona: Anagrama, 2016.
- Rico, Manuel i Roig, Marta. «L'obra arquitectònica de Bonaventura Bassegoda i Amigó a la vila del Masnou». *La Roca de Xeix* [El Masnou], (2016).
- TORAN, Rosa. *Història contemporània del Masnou*. El Masnou: Ajuntament del Masnou, 2017.

Agraïments

Aquest treball és fruit, en primera instància, de l'entusiasme i l'admiració que Iago Pericot sent i sap transmetre sobre la figura de la seva mare. Com la seva col·laboració, també ha estat imprescindible per a l'elaboració d'aquest treball la de Jordi Pericot, Joan Fuguet, Carme Plaza, Josep Pons, Josep Escrig, Lesli Pericot, Anna Maria Palet, Marc Pericot Palet, Montserrat Vinardell, Montserrat Vinaret, Pepita Garcia, Gabriel Blanco, Josep Puig, Mònica Clotet, Mireia Cuxart, Cristina Espuga, Carles Pino, Sergi Raimí, Rosa Toran, Jordi Navarro, Jaume Oliveras, la família Hernández Hernández i el personal de l'Arxiu General de l'Administració d'Alcalá de Henares i de l'Ajuntament de la Conca de Barberà. I com sempre, res no seria possible sense Juan Antonio Masoliver Ródenas.

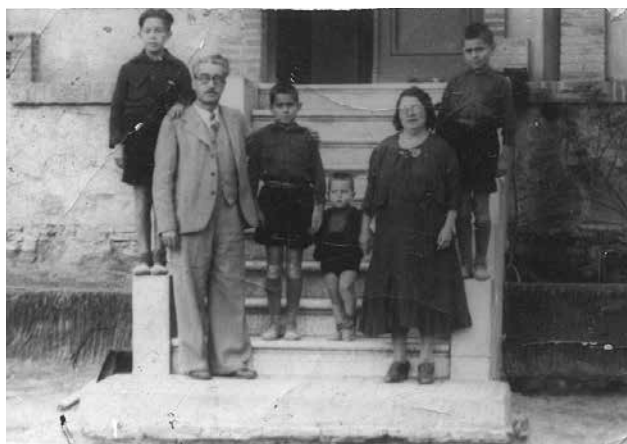
RECU LL FOTOGRAF IC

**Carnet d'identitat de Maria Canaleta Abellà.
Retrat de joventut.
Un passeig del matrimoni Josep Pericot
i Maria Canaleta.
El matrimoni amb una amiga d'excursió al camp.**

Doña María va esdevenir un referent per a diverses generacions de dones del Masnou que van ser alumnes seves. FAMÍLIA PERICOT CANALETA

Imatges familiars de diferents èpoques on es pot apreciar *Doña María* amb els fills, el marit i dues de les nores.
FAMÍLIA PERICOT CANALETA

Un moment de l'homenatge que se li va retre el 1966, durant el parlament de l'alcalde, Francisco Salazar.

FAMÍLIA PERICOT CANALETA

Les antigues alumnes li van mostrar el seu afecte en diverses ocasions. FAMÍLIA PERICOT CANALETA

Ajuntament del Masnou

Diputació
Barcelona